

Türkiye’de Şeri Yönetişim: Din İşleri Yüksek Kurulu Örneği

Ali Can Yenice
İsmail Bektaş

Öz: Bu çalışma; “Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasında Din İşleri Yüksek Kurulu’nun (DİYK) nasıl bir yeri vardır?” sorusuna yanıt aramaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye’deki şeri yönetim aktörlerinden olan DİYK’nin şeri yönetim mekanizmasındaki yerinin ve öneminin keşfedilmesi amaçlanmaktadır. DİYK’nin şeri yönetimdeki rolünü ve fonksiyonlarını ele almak için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması (*case study*) tercih edilerek yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubunu üç kurul üyesi ve üç kurul uzmanı oluşturmaktadır. Görüşmeler sonucunda 530 dakikalık ses kayıtları elde edilerek çözümlenmiş ve 67 sayfalık metin elde edilmiştir. Bu metinler ve görüşme notları Atlas Ti programı aracılığıyla analiz edilerek 5 tema ve bunlara bağlı 33 alt temaya ulaşılmıştır. Bu temalar şunlardır: Erişim kanalları, fetva, kurumsal boyut, İslam ekonomisi ve finansı (İEF) alanına katkıları, şeri yönetim. İlgili temalar, DİYK’nin Türkiye’deki şeri yönetimdeki yerini ve önemini keşfetmek açısından zengin bir içerik sunmaktadır. Türkiye’deki şeri yönetimi ele alan sınırlı sayıda çalışmalardan biri olan bu çalışmanın hem saha çalışmasına dayanması hem de şeri yönetim aktörlerinden DİYK’yi ele alması açısından literatüre özgün bir katkı yapması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeri yönetim, Türkiye, Din İşleri Yüksek Kurulu, durum çalışması.

Abstract: This study examines the question “What is the role of the High Council of Religious Affairs (HCRA) in the Shariah governance mechanism in Turkey? The study aims to explore the place and importance of the High Council of Religious Affairs (HCRA), one of Turkey’s Shariah governance actors. In order to discuss the role and functions of HCRA in Shariah governance, a semi-structured interview was conducted by choosing a case study, one of the qualitative research designs. The research group consists of three board members and three board experts. As a result of the interviews, 530 minutes of audio recordings were obtained and analyzed, and a 67-page text was obtained. These texts and interview notes were analyzed through the Atlas Ti program, and five themes and 33 sub-themes were reached. These themes are Access channels, fatwa, institutional dimension, contributions to Islamic economics and finance (IEF), Shariah governance. These themes provide rich content to explore the place and importance of HCRA in Shariah governance in Turkey. This study, which is one of the limited numbers of studies dealing with Shariah governance in Turkey, is thought to make a unique contribution to the literature in terms of both being based on fieldwork and considering the HCRA, one of the Shariah governance actors.

Keywords: Sharia governance, Turkey, High Council of Religious Affairs, case study.

@ Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, ayenice@sakarya.edu.tr
Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, ismailbektas@sakarya.edu.tr

ID <https://orcid.org/0000-0002-1869-6814>
<https://orcid.org/0000-0002-4229-4583>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0668
insan & toplum, 2022; 12(4): 99-136.
insanvetoplum.org

Başvuru: 24.09.2021
Revizyon: 04.02.2022
Kabul: 01.03.2022
Online Basım: 16.04.2022

Giriş

İslami finans son on yılda, yıllık ortalama %14-17 arasında seyreden büyümesiyle ve yaklaşık 3 trilyon dolara ulaşan varlığıyla birçok ülke ve kurumun dikkatini çekmektedir. Bu büyümenin başlıca mimarı, varlıkları itibarıyla İslami bankacılık sektörü (%69) ve bu sektörün ortaya çıkardığı sukuk (%19) gibi yenilikçi enstrümanlardır (Refinitiv, 2020). İslami finansın bu denli büyümesi pek çok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu tartışmaların başında, İslami finansal ürünlerin şekil ve öz bakımından İslam iktisadının hedefleriyle örtüşmemesi gelmektedir. Yenilikçi ürünlerin ve uygulamaların, fıkıhın özünü dikkate almadan sadece şekil bakımından uygunluklarının sağlanmasıyla “sözde İslami ürünlerin” enflasyonu yaşanmaktadır (Ahmed, 2011). Bu durum da İslami finansal kurumların (İFK) şeri yönetim¹ konusundaki sorunlarını gün yüzüne çıkarmaktadır.

İFK'lerin kurumsal yönetim ilkelerini, geleneksel finansal kurumlardan ayıran en temel unsur, şeri ilkelere yönelik uyumlarını sağlayan şeri yönetim sistemidir (Jan Wasim vd., 2021, s. 175). Şeri yönetim (*shariah governance*) başta ülkelerin ve İslami finans aktörlerinin, İslam iktisadının ruhuna uygun faaliyet göstermeleri için fıkhi açıdan birtakım sınırlılıklar belirleyen bir süreçtir. Bu süreç; hukuki altyapı, aktörlerin görev ve sorumlulukları, denetim, takip ve uyum gibi birçok unsurdan oluşarak ülke ve/ya kurumlardaki İslami finans ekosistemi üzerinde etkili olmaktadır.

Dünyada şeri yönetim uygulamaları merkezî, yarı merkezî ve merkezî olmayan olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirilmekte ve her bir ülke şeri yönetim uygulamasına göre ilgili kategori altında ele alınmaktadır (Hamza, 2013). Örneğin; Malezya'da şeri yönetim noktasında yetkili merci Malezya Merkez Bankası (*Bank Negara Malaysia*) bünyesinde bulunan Şeri Danışma Kurulu (*Shariah Advisory Council*)'dur. Şeri yönetim ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösteren kurul, İslami finansal kuruluşlar açısından düzenleyici ve denetleyici konumdadır (BNM, 2019). Bu itibarla Malezya şeri yönetim uygulamaları açısından merkezî kategorisinde gösterilmektedir. Diğer yandan Suudi Arabistan'da merkezî bir danışma kurulu yer almamakla birlikte her bir İslami banka bünyesinde bir danışma kurulu olması zorunlu kılınmıştır. Bu durum literatürde merkezî olmayan yapı veya bazı çalışmalarda yarı merkezî yapı olarak değerlendirilmiştir (İSEDAK, 2018). Görüldüğü üzere dünyada şeri yönetim olarak

1 İslami finans literatüründe konuya dair Türkçe çalışmalarda ilgili kavramın kullanımında farklılıklar görülmektedir. Kimi çalışmalarda yönetim ifadesi kimi çalışmalarda ise yönetim ifadesi tercih edilmektedir. Bu durum kurumsal yönetim literatüründe de karşımıza çıkmakta ve semantik açıdan temelde benzer probleme tekabül etmektedir. Türkçe literatürde ilgili kavramın kullanımı noktasında henüz bir teamül oluşmamış olmasından, kurumsal yönetim meselesinde “yönetişim” ifadesinin literatürde daha fazla yer bulmasından ve İSEDAK (2018) raporunda İEF alanında uzman yazarların “yönetişim” ifadesini tercih etmiş olmalarından hareketle çalışmamızda yönetim ifadesi tercih edilmiştir.

farklı uygulamalar yer almaktadır. Türkiye’de uygulanan şeri yönetim yapısının dünya uygulamalarının neresinde yer aldığı ve kendine has özellikler barındırıp barındırmadığı gibi hususlar bu anlamda çalışma açısından önem arz eden hususlardır.

Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasında fetva düzeyinde etkili olan üç aktörden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesindeki TKBB Danışma Kurulu, ikincisi Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK) ve üçüncüsü özel danışma kurullarıdır. Özel danışma kurullarını da banka içi danışma komiteleri (BİDK) ve bağımsız komiteler (BK) olmak üzere tasnif etmek mümkündür. Her bir aktörün yayımlanmış olduğu görüş/fetvalar gerek kurumlar gerekse de vatandaşlar nezdinde takip edilmektedir. Ancak TKBB Danışma Kurulu ile BİDK’lerin görüş/fetvaları katılım bankaları açısından bağlayıcılık arz ederek doğrudan, DİYK’nin kararları bağlayıcı olmamasına rağmen vatandaş tarafından sıkı bir şekilde takip edilerek dolaylı olarak şeri yönetimlerini etkilemektedir.

Bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesindeki DİYK’nin Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasındaki yerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Şeri yönetime yönelik Türkiye özelindeki çalışmaların oldukça sınırlı olması ve Türkiye’deki şeri yönetim aktörlerini saha çalışmalarıyla ele alan araştırmaların yapılmaması, bu çalışmanın literatürde önemli bir yere sahip olacağına işaret etmektedir.

Çalışmamızda DİYK’nin Türkiye’deki şeri yönetim mekanizması içerisindeki yerini ve önemini keşfetmek amacıyla nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Çalışmamızın araştırma sorusu olan “Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasında DİYK’nin nasıl bir yeri vardır?” uyarınca, üç kurul üyesi ve üç kurul uzmanıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar çerçevesinde durum çalışması gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, DİYK’nin Türkiye’deki şeri yönetimde nasıl bir yeri olduğu erişim kanalları, fetva, kurumsal boyut, İEF alanına katkıları ve şeri yönetim olmak üzere beş tema ve bu temalara bağlı otuz üç alt temayla keşfedilmiştir. Bu kapsamda çalışma, nitel bir araştırmayla doğrudan Türkiye’deki şeri yönetim aktörlerinin görüşlerine dayanması ve konuyu derinlemesine ele almasıyla literatürde özgün bir yere sahip olmaktadır. Ayrıca şeri yönetimde yer alan aktörlerden biri üzerine ilk kez durum çalışması yapılmış olması çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. İzleyen bölümde dünyada ve Türkiye’de şeri yönetime yönelik literatür ele alınmaktadır. Sonrasında, araştırmanın yöntemi, bulguları, tartışma ve sonuç-öneriler bölümleri yer almaktadır.

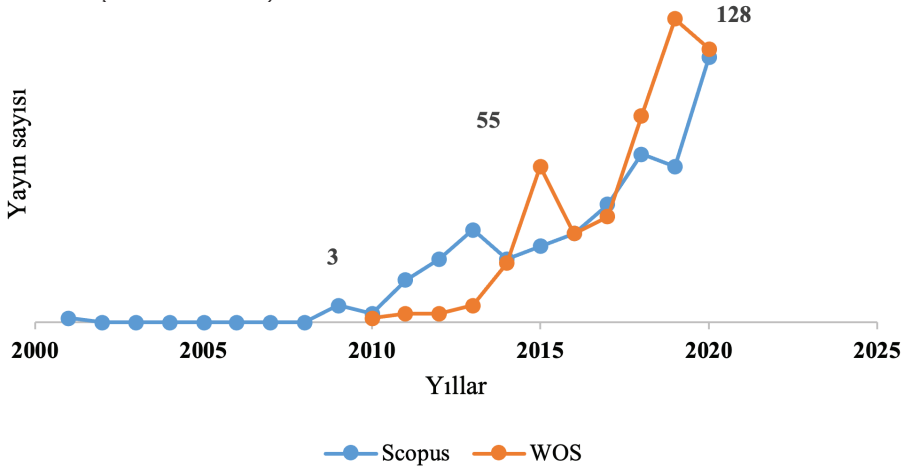
Literatür

Şeri yönetim, İFK'lerin şeri yönetimlerine dair performanslarını göstermesi ve İslam ekonomisi ve finansı disiplininin ilkeleriyle kurumların uygulamaları arasında uyumu sağlaması açısından önem arz etmektedir. İslami Finansal Hizmetler Kurulu'nun (IFSB) 10 numaralı standardında şeri yönetim ele alınmış ve İslami finansal hizmetler sunan kuruluşlar için temel ilkeler belirlenmiştir. İlgili standartta şeri yönetimin temel bileşenleri olarak şu dört unsur tespit edilmiştir: İlgili konulara dair fetva ve önerilerin verilmesi, verilen fetvalar ile İFK'lerde sürdürülen günlük işlerin uyumunun sağlanması, kurum içi şeri takip, denetim ve senelik şeri uyum denetimi (IFSB, 2009).

Şeri yönetim özellikle IFSB (2009) ve AAOIFI (1997) gibi uluslararası kuruluşların standartlarında yer almaya başlamasından sonra literatürde tartışılan ve akademik çalışmalara konu olan bir husus haline gelmiştir. Esasen şeri yönetimin alt konuları olarak nitelendirilebilecek şeri risk, şeri denetim vb. konuların literatürdeki yeri daha eskilere dayanmakta özellikle İslami finans kurumlarının danışma kurulları bağlamında akademik çalışmalara konu olmaktadır. Şeri yönetim genel olarak şeri yönetim uygulamaları, teorisi, problemleri ve çözüm önerileri bağlamında şu kategorilerde ele alınmaktadır: Ülkeler, bankalar, diğer finansal kurumlar.

Şekil 1.

Şeri Yönetişime Yönelik Yayınlar

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Özellikle IFSB ve AAOIFI'nın standartlarından sonra şeri yönetişime yönelik yayınlar katlanarak artmıştır. 2010 yılında en bilinen iki indekste (Scopus & Web of Science) şeri yönetişime yönelik sadece 3 yayın bulunuyorken bu rakam 2015 yılında

55’e ve 2020 yılına gelindiğinde ise 128’e çıkmıştır. Bu rakamlar, şeri yönetişime yönelik akademik camianın giderek artan ilgisinin olduğunu göstermektedir.

Şeri yönetişime yönelik bazı çalışmalar konuyu ülke özelinde ele alırken (Alam vd., 2021; Md Kausar Alam vd., 2020; M. Kausar Alam vd., 2020; Ayedh & Echchabi, 2015; Azid & Alnode, 2019; Dinç, 2016; Jan Wasim vd., 2021; Hasan vd., 2020; Kamaruddin vd., 2020; Kartal, 2019; Masruki vd., 2020; Noordin & Kassim, 2019; Ridwan & Mayapada, 2020; Tabash vd., 2020) bazı çalışmalar konuyu uluslararası düzeyde ele alarak ülkeler arasında karşılaştırmalar yapmakta ve söz konusu uygulamalar bağlamında ülkelerin durumunu tespit ederek çeşitli ülkeler için öneriler sunmaktadır (Esen & Karabacak 2014; Fatmawati vd., 2020; Grassa, 2013; Güney, 2015; Karbhari, Alam & Rahman, 2020). Şeri yönetişim meselesi daha ziyade zikredilen hususlar bağlamında ele alınsa da uluslararası standart belirleyen kuruluşların şeri yönetişim standartlarını karşılaştıran çalışmalar da bulunmaktadır (AlQassar & Ahmed, 2021; Farook t.y.). Bunun yanında ülke uygulamalarından bağımsız olarak konunun teorik çerçevesine de odaklanılmıştır (Ahmed, 2011; Alam vd., 2021; Hamza, 2013).

Hasan ve arkadaşları (2020), İslami fon yönetimi endüstrisi için kapsamlı bir şeri yönetişim çerçevesine duyulan ihtiyacı gözden geçirmek amacı ile Malezya’daki İslami fon yönetimi şirketlerinin (IFMC’ler) şeri yönetişim uygulamalarını ele almıştır. Çalışmada şirketlerin şeri yönetişim uygulamalarının alt kolları olan şeri risk yönetimi, şeri inceleme ve şeri denetim aşamalarında başarılı oldukları ancak şeri araştırma kısmında eksiklerinin olduğu tespit edilmiştir (Hasan vd., 2020). Masruki ve arkadaşları (2020), Malezya İslam bankalarında şeri yönetişim uygulamalarını, şeri uygunluk açısından incelemiş ve bankaların esasında şeri yönetişim meselelerine hâkim olduğunu ve problemlerin şeri yönetişim uygulamalarından ziyade danışma kurulu üyelerindeki birtakım yetersizliklerden ve banka ile aralarındaki ilişkiden kaynaklandığını tespit etmiştir. Malezya özelinde yapılan ve temelde şeri yönetişim uygulamalarını İslami finansal kurumlar açısından ele alan diğer çalışmalar Noordin ve Kassim (2019) ile Kamaruddin ve arkadaşları (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ridwan ve Mayapada (2020), Endonezya İslam bankalarında şeri yönetişimin kurumsal sosyal sorumluluklara etkisini araştırmışlardır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre şeri yönetişim uygulamalarının kurumsal sosyal sorumluluk üzerinde doğrudan bir etkisi yok iken yönetim kurullarının doğrudan etkisi vardır (Ridwan & Mayapada, 2020). Tabash ve arkadaşları (2020), Bangladeş’te İslam bankalarının meşruiyeti ve şeri yönetişim uygulamalarını ele aldıkları çalışmada, 17 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirmiş ve İslami bankaların uygulama, finansal raporlama, şeffaflık ve fetva hususlarındaki problemleri noktalarını

ortaya çıkararak buna yönelik birtakım çözüm önerileri sunmuşlardır. Çalışmanın şeri yönetim noktasındaki temel tezi ise İslami bankaların şeri yönetim esaslarını uygulamadan kendilerini İslami banka olarak ifade ettikleri ve bunun da büyük sorunlara yol açtığıdır (Tabash vd., 2020). Bangladeş'te şeri yönetim uygulamalarını farklı açılardan ele alan diğer çalışmalara örnek olarak Alam ve arkadaşları (2020), Alam ve arkadaşları (2021), Alam ve arkadaşları (2020) çalışmaları verilebilir. Ayedh ve Echchabi ise konuyu Yemen açısından ele almıştır (Ayedh & Echchabi, 2015).

Türkiye'deki şeri yönetimi ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Kartal (2019) ve Dinç (2016), Türkiye özelinde şeri kurullara dair çalışma yapmıştır. Kartal (2019), Türkiye'de danışma komitelerine dair yayımlanan tebliği, AAOIFI şeri yönetim standartları açısından ele almış ve tebliğin bazı noktalarda AAOIFI ile uyumsuzluğuna dikkat çekerek doğabilecek muhtemel problemlere işaret etmiştir. Dinç ise Türkiye'de faaliyet gösteren danışma kurulu yapılarının dünyadaki uygulamalar gibi kurumsal yönetim ilkeleri kapsamında düzenlenerek hukuki bir boyut kazandırılabilceğini vurgulamaktadır (Dinç, 2016).

Grassa (2013), şeri yönetim sisteminin farklı gelişim adımlarını ortaya koymak ve uluslararası düzeyde İslami finans kurumlarında verimli bir şeri yönetim sistemi oluşturmak için üç temel öneri sunmaktadır: İlk öneri, ulusal yetkililerin uluslararası kuruluşlarda iyi işleyen şeri yönetim uygulamalarını daha iyi analiz etmesi ve bu noktada daha etkin bir rol oynaması; ikincisi, İslami finans endüstrisinin gelişimini ve büyümesini desteklemek için mevcut şeri yönetim çerçevesinin iyileştirilmesi; üçüncüsü ise ulusal ve uluslararası İslami finans kuruluşlarının birlikte çalışarak etkili bir şeri yönetim sistemi inşa etmeleridir (Grassa, 2013). Bu noktada Grassa tarafından yapılan önerilerin Türkiye gibi İslami finans açısından hâlâ birtakım düzenleme eksiklikleri taşıyan ülkeler için yerinde olduğu görülmektedir. DİYK gibi ulusal ve resmi bir nitelik taşıyan kurum için Grassa'nın da ifade ettiği gibi uluslararası düzeyde iyi işleyen şeri yönetim uygulamalarını iyi analiz etmesi ve Türkiye'de şeri yönetime katkı sunarak daha etkin bir rol oynaması gerekmektedir. Çalışmada yer alan katılımcıların ilgili önerileri destekler nitelikte ifadeleri de bulunmaktadır.

Fatmawati ve arkadaşları (2020), 11 farklı ülkede İslami bankalardaki şeri yönetim uygulamalarını sıkı (*strict*), ılımlı (*moderate*) ve esnek (*flexible*) olmak üzere şeri yönetim açısından üç farklı kategoride ele almışlardır. Çalışmada Türkiye ve Suudi Arabistan'a merkezî danışma kurulları ve buna yönelik bağlayıcı kararları olmamasından dolayı esnek kategorisinde yer verilmiştir. Ayrıca bu ülkeler merkezî danışma kurulları olmayan şeri yönetim sistemleri olarak ifade edilmişlerdir (Fatmawati vd., 2020). Türkiye'de merkezî danışma kurulu 2018 yılında kurulmuş

olmasına rağmen 2020 tarihli bu çalışmada, Türkiye’de merkezî danışma kurulu olmadığı ve diğer kurullar ile ilgili bağlayıcı düzenlemelerin bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu durum yazarların gözden kaçırdığı bir husus olmanın yanında Türkiye’de şeri yönetişime dair literatür boşluğuna da açıkça işaret etmekte ve çalışmamızın literatüre sağlayacağı özgün katkıları da desteklemektedir. Güney (2015) ile Esen ve Karabacak (2014) çalışmalarında, şeri yönetişimin dünya örneklerini ele alarak Türkiye’deki mevcut durumu değerlendirmiş sonuç olarak temelde Türkiye’de etkili bir şeri yönetişim mekanizması için başta merkezî bir yapının kurulması olmak üzere pek çok öneri sunmuşlardır.

Şeri yönetişim meselesinin teorik arka planlarına dikkat çekmeleri bakımından Ahmed (2011), Hamza (2013) ve Alam’ın (2021) çalışmaları önem arz etmektedir. Ahmed (2011), şeri yönetişimin önemini teorik olarak ortaya koyduktan sonra mevcut uygulamalarıyla çeşitli ülkeleri yasaya dayalı (İran), sıkı (Malezya ve Pakistan), pasif (Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri) ve piyasa odaklı (İngiltere ve Suudi Arabistan) olmak üzere dört farklı kategoride ele alarak merkezî yapıların daha sağlıklı olduğunun altını çizmektedir (Ahmed, 2011). Hamza (2013), şeri yönetişim uygulamalarını merkezî (*centralized*-Malezya) ve merkezî olmayan (*decentralized*-Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi ve Gulf Cooperation Council) şeklinde iki örnek üzerinden ele almakta ve merkezî kurula sahip yapının artılarına dikkat çekerek faydalarını ortaya koymaktadır. Danışma kurullarında yer alan âlimlerin, İslami bankacılığın sosyal açıdan başarısız olmasındaki rolü ve durumunu ele alan çalışmasıyla Şencal (2017), İslami bankaların ontolojik farklılarına özgü şeri yönetişim çerçevesi geliştirmeleri gerektiğinin altını çizmektedir.

Şeri yönetişime yönelik çalışmalar konuyu ister ülke ister banka isterse de teorik düzeyde ele almış olsun neredeyse her çalışmada şeri yönetişim bağlamında vurgulanan temel bazı hususlar olduğu gözlenmiştir. Bu hususlardan ilki, şeri yönetişim noktasında merkezî bir yapının daha ideal olduğu noktasındaki önerilerdir. Türkiye özelinde TKBB danışma kurulunun kurulması gibi yaşanan gelişmelerin de ilgili önerileri dikkate alır nitelikte olduğu görülmektedir. Bir diğer husus ise ulusal otoritelerin uluslararası standart kuruluşlarını ve uygulamalarını iyi analiz ederek şeri yönetişim noktasında etkin rol üstlenmelerine dair önerilerdir. Türkiye’de merkezî yapıyı temsilen TKBB danışma kurulu bulunmaktadır. İlgili kurulun konumuna dair tartışmalar bir kenara bırakıldığında literatürde yer alan merkezî yapı önerilerinin dikkate alındığı görülseyse de DİYK gibi resmî niteliği haiz bir kuruluşun, katılımcıların da ifade ettikleri üzere şeri yönetişim noktasındaki etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda merkezî kurul ile DİYK arasındaki iletişim ve iş birliğinin daha sıkı tutulması literatürde yer alan öneriler doğrultusunda yerinde olacaktır.

Türkiye'deki Şeri Yönetişim Mekanizması

Türkiye'deki şeri yönetim mekanizması fetva düzeyinde üç aktörden oluşmaktadır: DİYK, TKBB Danışma Kurulu ve Özel Danışma Komiteleri. Bu aktörlerin her biri Türkiye'ye özgü şeri yönetim mekanizması içinde bir role sahiptir. Türkiye'deki ilk katılım bankasının kurulduğu yıl olan 1983'ten önce sadece DİYK'nin varlığından söz edilirken bahsi geçen yıldan itibaren sırasıyla BİDK, BK ve TKBB Danışma Kurulu'nun kurulmasına şahit olunmuştur. Dolayısıyla aktörlerin çeşitlenmesi ve artmasının arkasında Türkiye'deki siyasi, hukuki ve İslami finansın gelişimi gibi ekonomik gerekçelerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda 2005 yılında Özel Finans Kurumları'nın "Katılım Bankası" olarak adlandırılması ve siyasi atmosferin katılım bankacılığının lehine olması ile gerçekleşen hukuki düzenlemeler (Özdemir & Aslan, 2017), şeri yönetimdeki hareketliliği artırmıştır.

Türkiye'de din işlerini yürütmek üzere T.C. Cumhurbaşkanlığı'na bağlı DİB bulunmakta ve başkanlık, bünyesinde yer alan çeşitli birimler vasıtasıyla çeşitli hizmetleri yerine getirmektedir. İlgili birimler arasında yer alan DİYK; Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'unda ifade edildiği üzere başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organıdır (Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 1965). Ancak kurulun İslam ekonomisi ve finansı ile ilgili meselelerde verdiği fetvaların İFK'ler açısından herhangi bir resmî bağlayıcılığı söz konusu değildir. Bu noktada kurulun görevi daha ziyade toplumu dinî konularda aydınlatmaktır.

Türkiye'de İFK'ler açısından bağlayıcılık arz eden temel oluşumlar BDDK,² TKBB,³ TKBB Merkezi Danışma Kurulu⁴ ve özel danışma komiteleridir. Şeri yönetişimin temel esasları arasında yer alan fetva verilmesi hususunda yetkili merciler sırasıyla DİYK, TKBB bünyesinde yer alan Merkezi Danışma Kurulu ve son olarak özel danışma komiteleridir (resmî banka içi komiteler ve banka dışı bağımsız komiteler). Katılım bankacılığı ilke ve esaslarına uyum ve denetim noktasında yetkili olan merci ise BDDK'nin 2018'de yayımladığı 7736 Sayılı Karar doğrultusunda Merkezi Danışma Kurulu'dur. Kararda ifade edildiği üzere kurulun aldığı kararlar katılım bankaları nezdinde bağlayıcıdır (BDDK, 2018).

2 Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu: Türkiye'deki finansal piyasalarda denetim ve gözetim yapma yetkisini haiz kuruluştur. Katılım bankaları da bankacılık faaliyetlerinde BDDK denetimine tabidir.

3 Türkiye Katılım Bankaları Birliği: Katılım bankalarının kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşudur.

4 TKBB Merkezi Danışma Kurulu: TKBB bünyesinde kurulmuş olan merkezî danışma kurulu. Katılım bankalarının şeri uyum konusunda en üst mercidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı

DİB kökleri şeyhülislamlık makamına dayanan bir kurumdur. Cumhuriyet’in kurulmasıyla Başkanlık ilk olarak 3 Mart 1924’te Diyanet İşleri Reisliği olarak kurumsallaşmış, 29 Nisan 1950’de yürürlüğe giren 5634 Sayılı Kanun uyarınca ise Diyanet İşleri Başkanlığı adını almıştır.

DİB İslam Dini’nin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere Cumhurbaşkanlığı’na bağlı olarak kurulmuştur. DİB’in temel görev ve sorumluluğu, 429 Sayılı Kanun’da ifade edildiği üzere İslam Dini’nin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dinî kurumları idare etmektir.

Din İşleri Yüksek Kurulu-DİYK

DİYK, DİB’in dinî konularda en yüksek karar ve danışma organıdır. Kurul; İnançlar ve Dini Oluşumlar Komisyonu, İbadetler Komisyonu, Sosyal Hayat Komisyonu, İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu ve Kur’an-ı Kerim Meallerini İnceleme Komisyonu olmak üzere beş farklı komisyon vasıtasıyla hizmetlerini yerine getirmektedir. Hâlihazırda kurulda 16 üye ve komisyonlarda 39 uzman ve 23 uzman yardımcısı görev yapmaktadır (Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı, t.y.).

633 Sayılı Kanun kapsamında DİYK’nin görevleri özetle; dinî konularda karar vermek, soruları cevaplandırmak, yurt içi ve yurt dışında ilmî faaliyetler (yayın, toplantı, konferans, din şurası vd.) yürütmek, İslam Dini ile ilgili her türlü gelişmeyi takip etmek, Bakanlıkça gönderilen basılı, sesli ve görüntülü eserleri dinî bakımdan inceleyerek yayınlanıp yayınlanamayacağına karar vermek ve Başkan tarafından tevdi edilen çeşitli görevleri yerine getirmek olarak ifade edilebilir.

23 Ağustos 2019 tarihli Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uygulama Genelgesi’nde kurulun çalışmamızın ana odağı olan dinî soruların cevaplandırılması hususundaki temel görevi özetle; vatandaşlara gerektiğinde yüz yüze soru sorma imkânı sunmak, soruları başta DİYK sitesinde yer alan cevaplar ile cevaplandırmak, araştırma gerektiren konuları Kurula intikal ettirmek, istismara açık ve/veya dinî içerikli olmayan soruları cevaplandırmamak, hukuki sonuç doğuran veya kanunen suç unsuru barındıran meselelerde danışmanlık almaktır (Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uygulama Genelgesi, 2019).

Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Nitel araştırma yöntemi Creswell'in ifadesiyle "bir problem veya konunun keşfedilmesi gerektiği zaman" kullanılmaktadır (Creswell, 2016, s. 47). Bu bağlamda DİYK'nin Türkiye'deki şeri yönetim mekanizması içerisindeki yeri ve önemini keşfetmek amacıyla yapılan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Literatürde Türkiye özelinde şeri yönetimin mevcut durumuna yönelik nitel bir araştırma yapılmamış olması, bu yöntem ve desenin tercih edilmesinde gerekli motivasyonu oluşturmuştur.

Durum çalışması deseni "bir veya birkaç durumu kendi sınırları içinde bütüncül olarak" keşfetmeyi amaçlayan nitel bir araştırma deseni (Yıldırım & Şimşek, 1999, s. 75). Bu araştırma deseni daha ziyade "nasıl" ve "niçin" sorularına yanıt aramakta ve

- Araştırma sorusunun açıklayıcı, betimleyici olması,
- Araştırmanın gerçek bir uygulama bağlamında çalışılması,
- Değerlendirme yapılmaya daha uygun olması durumlarında tercih edilmektedir (Yin, 2017, s. 5).

Çalışmamızın araştırma sorusu "Türkiye'deki şeri yönetim mekanizmasında DİYK'nin nasıl bir yeri vardır?" olarak tasarlandığından DİYK'nin şeri yönetimdeki yeri (görevleri, sorumlulukları, faaliyetleri) keşfedici bir şekilde araştırılmaktadır. Bu soru için en uygun yöntem, aktörlerin bu durum hakkındaki görüşlerini ortaya koyan nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni olmaktadır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışma grubu olarak üç kurul üyesi ve üç kurul uzmanının seçilmesi ile hem fetva süreçlerinin aktörlerinden hem de iç işleyişin uygulayıcılarından bilgi alınması hedeflenmiştir. Araştırma grubundaki katılımcıların belirlenmesi için amaçlı örneklem yöntemi takip edilmiştir. Bu bağlamda DİYK'de yer alan üye ve uzmanlar arasından İslam iktisadı ve finansıyla ilgili çalışma yapan yahut ilgili komisyonlarda (iktisadi hayat ve sağlık gibi) çalışan kişiler tercih edilmiştir. Bu da araştırma grubunun temsil kabiliyetini artırmaktadır.

Tablo 1.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Kod	Uzmanlık	Unvan	Görev	DİYK’de Çalışma Yılı
K1	İslam Hukuku	Prof. Dr.	DİYK Üyesi	2019-...
K2	İslam Hukuku /Hadis	Dr. Uzman	DİYK Üyesi	2001-...
K3	İslam Hukuku	Prof. Dr.	DİYK Üyesi	2019-...
K4	İslam Hukuku/ İslam İktisadı	Dr. Uzman	DİYK Uzmanı	2013-...
K5	İslam İktisadı	(Dr. Adayı) Uzman	DİYK Uzmanı	2013-...
K6	İslam Hukuku	Dr. Uzman	DİYK Uzmanı	2010-...

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmanın Veri Toplama Tekniği ve Aşamaları

Araştırmada üç kurul üyesi ve üç kurul uzmanından nitel veriler elde etmek için yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Bu teknik, çalışma grubunun şeri yönetim hakkındaki Türkiye’deki mevcut duruma yönelik düşüncelerini elde etmek amacıyla literatürden elde edilen standart sorular sorulmasına yardımcı olduğu kadar görüşme esnasında Türkiye’deki durumun özgün boyutlarını keşfetmeye yönelik sorular sorulabilmesine de olanak sağladığından tercih edilmiştir.

Şekil 2.

Araştırmanın Aşamaları

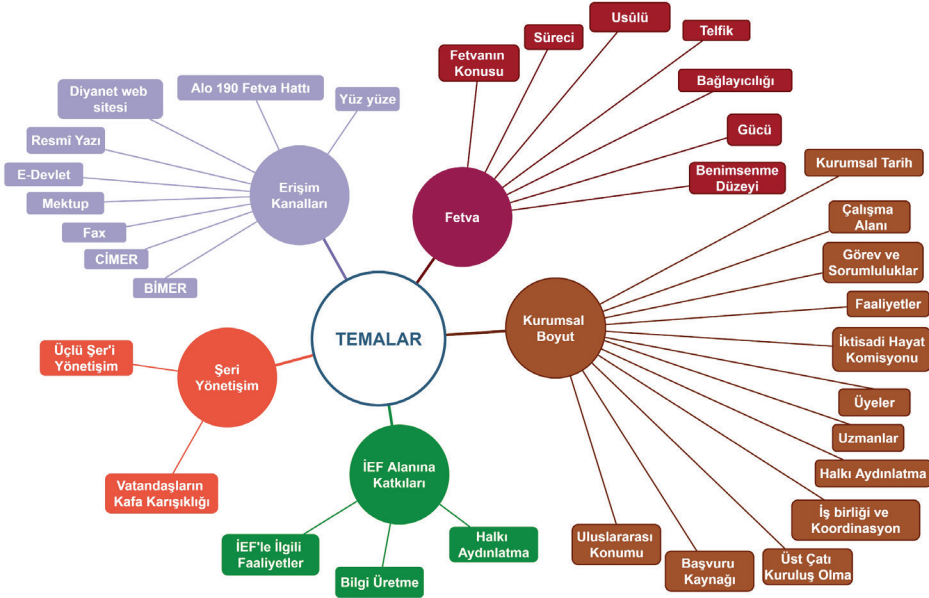

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’de gösterildiği üzere çalışmanın birinci aşamasında, şeri yönetişimin genel çerçevesini ortaya koymak amacıyla literatür taraması yapılmaktadır. Sonraki aşamada, literatürden elde edilen bilgiler ışığında yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmaktadır. Üçüncü aşamada ise DİYK’nin Türkiye’deki şeri yönetimdeki yerini keşfetmek amacıyla durum çalışması tercih edilerek kurul üyesi ve uzmanlarıyla mülakatlar yapılmaktadır. Mülakatlar Zoom programı aracılığıyla yapılmakta olup 530 dakikalık kayıt çözümlenerek 67 sayfalık metin elde edilmiştir. Bu metinler ve görüşme notları Atlas Ti programı aracılığıyla analiz edilerek 5 tema ve bunlara bağlı 33 alt temaya ulaşılmıştır. Araştırmanın geçerliliğini test etmek amacıyla uzman görüşüne başvurularak tema ve alt temaların uyumlu olup olmadığı teyit edilmiştir.

Şekil 3.

Tema ve Alt Temalar

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular

Araştırmanın bulguları, Şekil 3’te gösterildiği üzere tema ve alt temalar şeklinde sunulmaktadır. Bu tema ve alt temalar çalışmamızın araştırma sorusu çerçevesinde DİYK’nin Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasındaki yeri ve önemine işaret etmektedir.

Erişim Kanalları

DİYK, vatandaşların dinî konularda sıklıkla başvurduğu bir merci olarak birçok erişim kanalına sahiptir. Erişim kanallarının çokluğu ve bazı erişim kanallarının sıkça kullanılması, DİYK’nin halkın ticari hayata dair fikhi sorularına cevap konusunda başvuru noktası olduğunu ortaya koymaktadır.

Kanallar

DİB, vatandaşların dinî konulardaki sorularına cevap bulabilmesini sağlamak amacıyla sözlü ve yazılı pek çok iletişim kanalını aktif olarak kullanmaktadır. Bu minvalde ilk etapta DİYK web sitesinde kurul tarafından verilen, kendi içerisinde konularına göre tasnif edilmiş standart cevaplar sunulmuştur. Sorularının cevabını web sitesi üzerinden araştıramayan veya araştırdığı halde sorusuna yanıt bulamayan vatandaşlar için sözlü veya yazılı olarak DİYK’ye soru sorma kanalları mevcuttur. Sözlü olarak soru sormak için kullanılan kanallar Alo 190 Fetva Hattı ve Diyanet TV’de yayınlanan “Diyanet’e Soralım” programıdır. Yazılı olarak soru sormak için kullanılan temel kanallar ise E-Devlet ve DİYK web sitesi üzerinden erişilen “Dini Soru Sor”, resmî yazı, mektup, faks ve CİMER ve BİMER’dir. Ayrıca sözlü ve yazılı sorular değerlendirildikten sonra eğer birden fazla tarafı ilgilendiren bir mesele ise gerekli görüldüğü takdirde taraflar, müftülüklere (Aile ve Dinî Rehberlik Bürosuna) veya kurula davet edilmek suretiyle yüz yüze dinlenebilmektedir.

En Fazla Tercih Edilen Kanal

Tüm soru sorma kanalları içerisinde en çok tercih edilen kanal Alo 190 Fetva Hattı olup en çok tercih edilen ikinci kanal “Dini Soru Sor” platformudur. Uzman ve üyelerin her biri DİYK’nin toplum ile iletişim halinde olduğu en aktif ve verimli kanalın Alo 190 Fetva Hattı olduğunu ifade etmiştir.

Fetva

Fetva, araştırmanın en göze çarpan temalarındandır. DİYK verdiği iktisadi fetvalarla çokça tartışılmasına rağmen serdettiği fetvaların oluşum süreci çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu kapsamda, fetva verilme sürecinin önceki aşamasının nasıl şekillendiği; hangi soruların ne zaman sorulduğu, fetvaların oluşturulma süreci, fetvalarda izlenen usul, telfiğe yönelik yaklaşım gibi alt temalar bahsi geçen örtük alana ışık tutmaktadır. Ayrıca fetvaların verilmesinden sonraki süreçte bağlayıcılığı, gücü ve benimsenme düzeyi gibi alt temalar ise DİYK fetvalarının etki alanını göstermektedir.

Fetvanın Konusu

DİYK toplumla doğrudan bağlantı kurabilen iletişim kanallarına sahip olması ve dinî konulardaki en yüksek karar organı olması hasebiyle eski veya güncel her türlü dinî sorunun ilk muhatabı niteliğindedir. Toplumda gündeme gelen hemen hemen her meselenin dinî yönüne dair Kurul'a sorular sorulmakta ve dahası güncel meselelerde devletin konu ile ilgili kurumlarından da önce DİYK'ye danışıldığı (K4) için DİYK'nin güncel meselelerle bağı oldukça güçlüdür.

“Özellikle dini hassasiyetin yoğun olduğu çeşitli dönemlerde (ramazan, kurban, kandil, vb.) çok fazla soru gelir. Bu soruların bir kısmı kurulun standart cevaplarına yönelik olduğu için uzmanlar veya komisyonlar aracılığıyla yanıt sorunun formatına göre düzenlenip gönderilmektedir.” (K3)

“Eğer Türkiye’de herhangi bir konu veya herhangi bir ticari konu gündeme gelmiş ise mutlaka ve mutlaka soru olarak bize gelmiştir ve hatta devletin diğer ilgili kurumlarından daha önce bizim haberimiz oluyor.” (K4)

“Mesela bitcoin veya borsa yükselmeye başladığında bunlara yönelik çok sayıda sorular gelmektedir. Yani Türkiye’nin gündemi ne ise o konularda sorular gelmektedir.” (K6)

İktisadi meselelerin güncel yönünün ağırlıklı olması, soru yoğunluklarını da etkilemektedir. DİYK'ye yöneltilen dinî sorular ana konuları itibarıyla tasnif edildiğinde sorular sırasıyla ibadetler, aile hayatı, iktisadi hayat ve akaid olmak üzere dört temel konuda yoğunlaşmaktadır.

“DİYK'ye 2017'den 2020 yılına kadar sözlü olarak Alo 190 Fetva Hattı dışında gelen soru sayısı 362.671'dir. Bu soruların 65.600'ü (toplam soru sayısı içerisinde yaklaşık %18'i) iktisadi hayat ve sağlık komisyonuna gelen sorulardır. İktisadi hayat ve sağlık komisyonuna yöneltilen 65.600 soru kendi içerisinde alt kategorilere sahiptir. Soru yoğunluğu bakımından güncel ticari meseleler (3.274), kredi vb. finansal işlemler (3.252), faiz (2.276) ve alışveriş (751), borç ilişkileri (247), ticari ortaklıklar (211), vakıf (121), komisyon ile ilgili meseleler (100) ve kira (72)” gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir (K4).

Soru yoğunluklarını etkileyen başlıca faktörler arasında ramazan ayı, bayramlar, kandiller gibi dinî günler veya bir konunun dönemselsel olarak gündemde ön plana çıkması (bitcoin vb. meseleler) gibi durumlar gösterilebilir.

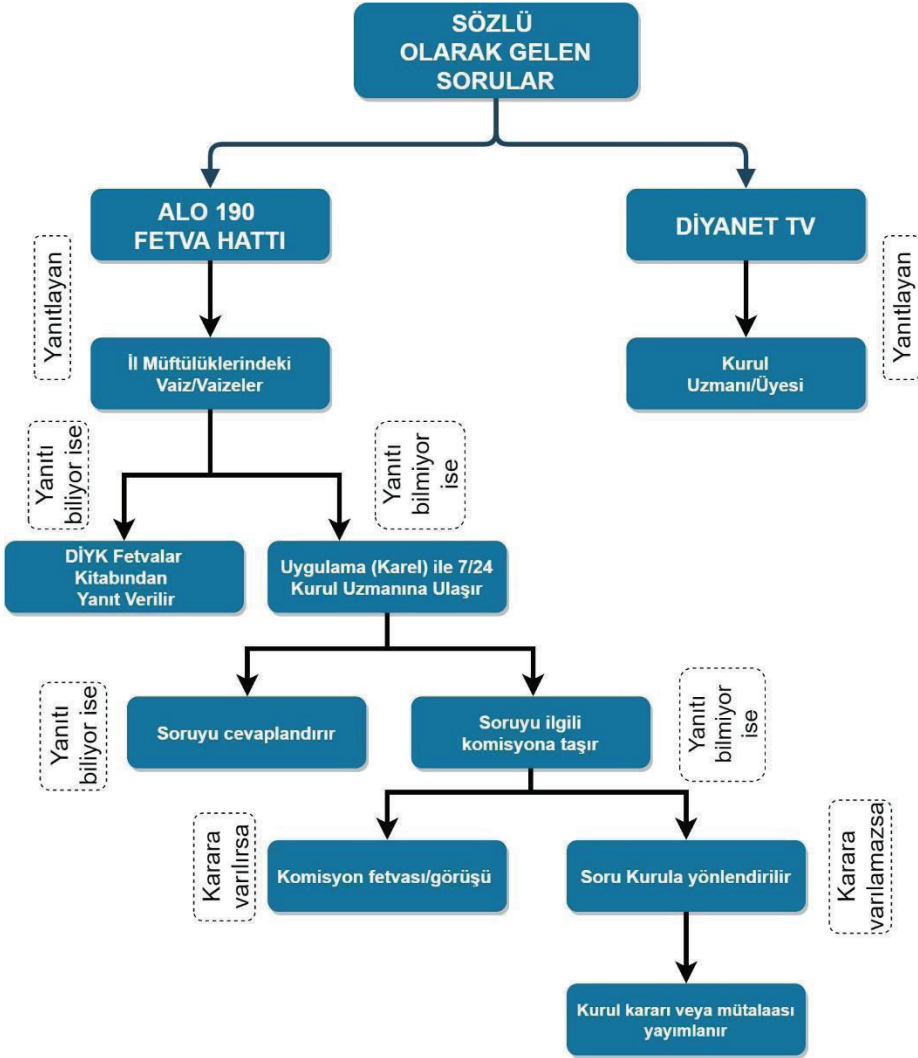
“İktisadi hayatın özelliği gereği güncel yönünün daha fazla olması soruların sıklığını etkilemektedir. Toplumda gündemde olan kripto paralar, kredi veya sigortayla ilgili konular hemen DİYK'ye soru olarak gelmektedir.” (K3)

Fetva süreci

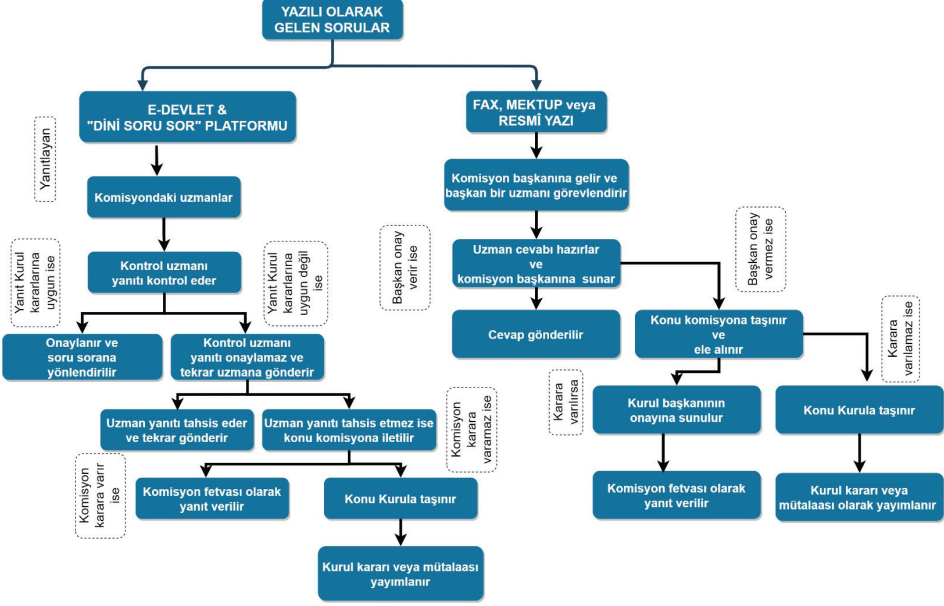
DİYK üye ve uzmanlarının ifade ettiği üzere fetva sürecini belirleyen temel hususlardan ilki, verilecek cevabın/fetvanın sözlü veya yazılı olma durumudur. İkincisi ise verilecek cevabın yeni bir konu olup olmadığıdır. Şekil 4 sözlü olarak gelen soruların yanıtlanma sürecini ve Şekil 5 ise yazılı olarak gelen soruların yanıtlanma sürecini yansıtmaktadır.

Şekil 4.

Sözlü Olarak Gelen Soruların Yanıtlanma Süreci

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5.*Yazılı Olarak Gelen Soruların Yanıtlanma Süreci*

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Fetva Usûlü

DİYYK kendisine yöneltilen soruları evvelemerde standart cevap vermeye uygunluğu, benzer soruların varlığı gibi yönlerden değerlendirerek sorunun araştırmaya muhtaç olup olmadığını tespit etmektedir. Eğer hakkında daha önce verilmiş bir cevap varsa ve soruyu benzer sorulardan ayıran hususlar yoksa standart cevap vermek suretiyle dönüş sağlamaktadır. Ancak konu detaylı bir araştırmayı gerektiriyorsa öncelikle konunun uzmanlarından ve varsa akademik çalışmalardan veya mevzuatlardan destek alınarak konunun mahiyeti iyice anlaşılmalıdır. Ardından ilgili konuya dair klasik fıkıh külliyyatında ipuçları olup olmadığı tespit edilmekte ve âlimlerin görüşleri etraflıca incelenmektedir. Konuya dair yasaklayıcı hükümlerin olmadığı, içtihadı açık olduğu durumda Kurul, zamanın ve toplumun ihtiyaçlarını da gözeterек konuyu karara bağlamaktadır. Burada zikredilen usul, sorunun türüne dayanan ve soruya yaklaşım tarzını açıklayan bir usuldür. Fetva usulüne dair bir diğer husus, fetvalar oluşturulurken takip edilen ve fıkıh usulüne dayanan yöntemdir. Bu noktada kurulun tavrı öncelikle ülkemizde yaygın olarak tercih edilen Hanefi Mezhebi içerisindeki görüşleri günümüz ihtiyaçlarını karşıladığı müddetçe muhafaza etmek şeklindedir. Ancak soru soran kişinin Hanefi Mezhebi dışında bir mezhebin görüşünü özel olarak

talep etmesi durumunda cevap ilgili mezhebe göre verilmektedir. Konunun ilgili çerçevede çözüme kavuşturulmadığı durumlarda rastgele bir seçim olmaması ve etraflıca her bir görüşün değerlendirilmesi kaydıyla diğer mezheplerin görüşlerine başvurulmakta ve tercihler yapılmaktadır. Fetvalar oluşturulurken asli deliller ve ferî deliller sırasıyla dikkate alınmakta ve fıkıh usulü çerçevesinin dışında hareket edilmemektedir.

“Eğer içtihadı açık bir konu ise direkt yasaklayıcı bir durum söz konusu değilse kendimiz içinde bulunmuş olduğumuz şartları toplumun maslahatına, ‘zaruret’ demiyorum dikkat edin, ihtiyaçlarına uygun olarak -zaruret zaten bu ayrı bir olay- bir fetva oluşturmaya çalışıyoruz.” (K2)

“Bu fetva Hanefi Mezhebinde ise illaki bunu oradan almak zorundayız gibi bir mantığımız yok. Şafii, Maliki, Hanbeli, Zahirî mezheplerinde de olsa onu alırız. Hatta bazen Şia’nın görüşünü bile alabiliyoruz yani olabiliyor. Bu konuda [kendini] tercihimizi yapabiliyoruz.” (K2)

“Özellikle yeni meselelerde, klasik birikimle çözemediğimiz ya da çözmeyen halinde tıkanmaların, zorlukların, sıkıntıların yaşandığı ve birtakım zaruretlerin ortaya çıktığı durumlarda da bütün mezheplerden görüş alınabilir. Bunlardan yararlanılabilir. Hatta meselelere mezhepler üstü de bakarak, mezhep dışı başka âlimlerden ya da müstakil olarak Kur’an, sünnet ve genel ilkeler üzerinden içtihat yapmayı benimseyen de bir yaklaşımı bulunur. Bu anlamda tamamen muhafazakâr, tamamen statükocu değil ‘analitik, akademik tecdit’ yaklaşımıdır.” (K3)

Telfik

Telfik her ne kadar fetva usulü çerçevesinde ele alınan bir mesele olsa da burada vurgu açısından ayrıca üzerinde durmak yerinde olacaktır. DİYYK’nin verdiği fetvalarda içinde bulunduğu zaman ve şartları dikkate aldığı; diğer mezheplerin görüşlerine, mezhep üstü görüşlere başvurma ihtiyacı duyulan meselelerde görüşler arasında bir tercih yapmaktan geri durmadığı ifade edilmektedir. Ancak Kurul’un öncelikli tavrının mezhep içerisindeki görüş, ilgili konudaki ihtiyaçlara cevap verebiliyorsa onu muhafaza etmek olduğu, kurulun kendi mezhebi içerisinde bir çözümü mevcutken keyfi olarak başka bir mezhebin uygulamasını tercih etmesi ve olumsuz anlamda bir telfikte bulunması söz konusu olmadığı da özellikle vurgulanmaktadır.

“İçinde bulunduğumuz ortam ve şartlar dikkate alınarak oralardan da faydalanılıyor. Ama bu işimize geleni almak şeklinde bir tavır değil. İslami çerçevede, İslami bakış açısı çerçevesinde acaba günümüz uygulamalarından hangi noktalarda yararlanabiliriz, bunlar mutlaka dikkate alınıyor.” (K4)

“Başka mezhebin veya âlimin görüşü esas alınacaksa, burada da mutlaka bu alanın yetkin ilim adamları tarafından mesele kendi içerisinde değerlendirilmekte yani o görüşlerin uygulanabilir olduğu kendi içerisinde mutlaka değerlendirilerek tercihte bulunmaktadır. Buna da içtihadı dayalı bir tercih diyoruz yani alanın yetkin ilim adamlarının bir başka mezhebe ait görüşü kendince dayanakları itibarıyla uygun görmesi ve bu yönde tercihte bulunmasında olumsuz anlamda bir telifin söz konusu olmayacağı söylenebilir.” (K5)

Fetvanın Bağlayıcılığı

DİYK'nin verdiği fetvaların bağlayıcı olması noktasında bu zamana kadar herhangi bir talebi olmamıştır. DİYK daha ziyade toplumu dinî konularda aydınlatma ve bilgilendirme noktasında bir rol üstlenmektedir. Ancak DİYK kendisine yöneltilen soruların tarzından veya vatandaşların açık ifadelerinden verilen cevapların toplum nezdinde bir bağlayıcılığı olduğunu da görmektedir.

“Ticari konularla ilgili bağlayıcı olması beklenilemez, bağlayıcı olmaması daha doğrudur. Burada bizim yani görüşlerimizin [amacı] toplumun hareket tarzını önleyici veya engelleyici olmamalıdır.” (K2)

Fetvanın Gücü

Çalışmamızdaki katılımcılar, DİYK'ye çok sayıda soru gelmesinden ve bu sorulara bağlı olarak aldıkları geri dönüşlerden hareketle Kurul'un fetvalarının toplum nezdinde büyük gücünün olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Nitekim Kurul'un katılım bankacılığı, sigorta işlemleri ve kripto paralar gibi meselelerde takındığı şartlı tavırlar, toplum nezdinde karşılık bulmakta ve hemen her platformda DİYK'nin vermiş olduğu fetvalar zikredilerek konu tartışmaya açılmaktadır. Bu sebeple DİYK'nin fetva noktasında en azından toplum nezdinde büyük bir teveccüh gördüğü düşünülmektedir.

“Fetvalarımızın etkileyici bir gücü var. Örneğin; tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminin kira yardımcı çekilişli uygulamasını kurulumuz caiz görmedi. Akademisyenlerin bir kısmı bunu caiz görmüştü. Şu anda kurulun caiz görmediği sistem piyasada karşılık bulmadı ve çalışmıyor. Bu fetvanın bir gücüdür. Yine kurulumuz network marketinge karşı bir duruş sergiledi. Caiz değildir dedi ve bu da toplumda bir karşılık buldu. İnsanlar bunu kabul etti. Kripto para ve Çiftlik Bank ile alakalı da kurulun caiz değildir yönündeki kararları, toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul gördü. Yani toplumun büyük bir kısmı [bunların] caiz olmadığı yönünde düşünmektedir.” (K2)

Fetvaların Benimsenme Düzeyi

Katılımcılar Kurul fetvalarının toplum nezdinde benimsenme düzeyinin yüksek olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin nedenleri arasında Kurul’a sözlü ve yazılı olarak yöneltilen soru adetleri, Kurul’a yapılan sözlü veya yazılı geri dönüşler, ilmî ve akademik çalışma ve toplantılarda DİYK’ye gösterilen teveccüh, verilen fetvaların bireysel yerine kurumsal olması, fetva süreçlerinde uygulanan sağlam temelli sistematik işleyiş, DİYK’nin geçmişten gelen tecrübesi ve bünyesinde görev yapan yetkin ilim adamlarının varlığı, şeffaflık ve verilen fetvaların gündemi birebir takip ediyor olması gibi hususlar zikredilmektedir.

“DİYK’ye sorulan sorular ve bu sorulara verilen cevaplar istatistik olarak en güvenilir kurum ve Kurul fetvaları olarak görülürler. Çünkü Kurul fetvalarında bir meselenin pek çok yönü hesaba katılır, bir anda cevap verilmez. Eleklerden geçirilir ve hatta birtakım hassasiyetler hesap edilir, sosyal ve psikolojik etkileri dikkate alınır.” (K7)

“Ben bu benimsenme düzeyinin de yüksek olduğu kanaatindeyim. Özellikle 65.000 soru soran vatandaş grubunun, uygulamayacaksa kolay kolay soru sormaz, diye düşünerek böyle olduğuna inanıyorum.” (K4)

“Bence oldukça yüksektir. Bunun birçok nedeni var. Birincisi, Kurul’un kurumsal hafızasının olmasıdır. İkincisi, bu yapı içerisindeki kişilerin özelliklerine baktığımızda Diyanet teşkilatından gelmiş olan, yıllarca oralarda kurumsal hafızayı ve birikimi üzerinde taşıyan, yıllarca uzman, uzman yardımcısı olarak çalışarak fetva vermiş kişiler vardır. Üçüncüsü belki de en önemlisi şudur: Kurul, bireysel fetvalardan ziyade Kurul olarak fetva vermektedir. Bireysel içtihatlarla göre bu kurumsal içtihatların çok daha sağlam olduğunu düşünüyorum.” (K3)

“Bunun yanında web sitemizde sıkça sorulan sorulara dair cevaplar var. Bunların görüntülenme sayısı 4 milyon 500 binin üzerine çıkmış durumda. Dolayısıyla bu veriler bize bu konuda bir fikir veriyor.” (K5)

Kurumsal Boyut

DİYK, köklü bir kurumsal hafızayı taşımaktadır. Bu bağlamda kurumsal boyut teması, alt temalar ile Kurul’un kendi içindeki kurumsal yönüne işaret ettiği kadar uluslararası konumu ve üst çatı kuruluş hüviyetine kadar geniş bir bilgi içerir. Bu bağlamda en yüksek karar ve danışma organı olarak DİYK’nin kurumsal boyutu tüm diğer temalarla birlikte faaliyetlerinde belirleyici bir ağırlığı haizdir.

Kurumsal Tarih

Katılımcıların hepsi DİYK'nin Şeyhülislamlık makamına kadar uzanan köklü bir tarihe sahip olduğunun altını çizmektedir. Kurul'un Cumhuriyet tarihindeki işleyişi 1924-1980 yılları arasında fetvalar kurul cevabı, komisyon kararı ve uzman cevabı gibi bir ayrıma tabi tutulmadan verilmesi ve verilen fetvaların arşivlenmesi, 1980-2012 arasında internete geçiş dönemi ve 2012'den sonra da tamamen online kayıtlara dayalı bir sistem şeklinde işlemesidir. DİYK köklü bir tarihe ve tecrübeye dayanması hasebiyle toplumun dinî konularda aydınlatılması noktasında hâlen en yüksek karar organı olarak görevini sürdürmektedir.

Çalışma Alanı

DİYK'nin temel görevi; ihtiyaç duyulan konularda karar, mütalaa ve fetva bildirmek olan beş ihtisas komisyonu marifetiyle faaliyetlerini yerine getirmektir. Bu komisyonlar; İnançlar ve Dinî Oluşumlar Komisyonu, İbadetler Komisyonu, Sosyal Hayat Komisyonu, İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu ve Kur'an-ı Kerim Meallerini İnceleme Komisyonu'dur. İhtisas komisyonları, bir kurul üyesinin başkanlığında, üye, uzman ve uzman yardımcılarında oluşmaktadır.

Görev ve Sorumluluklar

DİYK'nin kanunen kendisine verilen temel görev ve sorumluluğu, toplumu dinî konularda aydınlatmak ve sorulan dinî soruları cevaplandırmaktır.

“DİYK'nin, kanunen kendisine verilen yetki uyarınca, İslam Dini'nin temel kaynaklarını, metodolojisini ve tarihî tecrübesini dikkate alarak dinî konularda karar vermek ve dinî soruları cevaplandırmak gibi önemli bir görevi vardır.” (K5)

“Biz bir danışma kurulu hizmeti vermiyoruz, olduğu gibi o işleme caizdir desek denetleme yapma şansımız yok. Bizim Anayasa'da belirlenmiş görevimiz, halkı dinî konularda aydınlatmaktır. Bizim zorunlu olarak yapmamız gereken budur.” (K6)

Bu noktada DİYK'nin İslam ekonomisi ve finansı bağlamında ürün geliştirme, geliştirilen ürünleri meşrulaştırma, akademik çalışmalarda ortaya konan her türlü tezi destekleme gibi bir fonksiyonunun söz konusu olmadığı özellikle şu ifadeler ile vurgulanmıştır:

“Biz katılım bankalarının yapmış oldukları işlemleri meşrulaştırmak için hareket etmeyiz, biz devletin çıkardığı ürünleri meşrulaştırmak için hareket etmeyiz, biz akademisyenlerin ortaya çıkarmış olduğu tezleri meşrulaştırmak için hareket etmeyiz. Yani bizim yeni bir ürün ortaya koyma gibi de bir çalışma sistemimiz yok. Biz farklı paydaşlar tarafından geliştirilen ürünlerin meşruiyetinin incelemesini yaparız.” (K2)

“Dolayısıyla Kurul’un bu konularda vermiş olduğu kararların bir frenleme ve dengeleme görevi vardır. Kurul’un hassasiyetleri daha ziyade doktriner ve teorik düzeydedir.” (K3)

DİYK’nin ilgili konuları İslam Dini’nin temel kaynaklarını, metodolojisini ve tarihi tecrübesini dikkate alarak ve sistematik araştırmalar yürüterek ele aldığı ve kendi görüşünü ortaya koyduğu, İslam ekonomisi ve finansı bağlamında ise akademi ve saha arasında birleştirici ve bütünleştirici bir konumda olduğu ifade edilmiştir.

Faaliyetler

DİYK din şuraları, istişare toplantıları, çalıştaylar, kongreler, konferanslar ve yayın faaliyetleri olmak üzere pek çok alanda hizmetlerini sürdürmektedir. Ayrıca TV ve diğer basın yayın organları vasıtasıyla programlar düzenlemekte ve toplumu dinî konularda aydınlatmaktadır. Bunun yanı sıra namaz vakitlerini ve kamerî ay başlarını da tespit etmek Kurul’un görevleri arasında yer almaktadır. Kurul düzenlediği ilmî toplantıların konularını İEF alanına yönelik yapmak, ilgili toplantıları kitaplaştırmak suretiyle yayın faaliyeti yürütmek ve İEF alanına yönelik verdiği fetvalarda konuların pek çok yönünü ele alarak araştırmak ve kamuoyu ile paylaşmak suretiyle İEF alanına katkıda bulunmaktadır. Kurul üye ve uzmanları özellikle fetvaların arka planında yürütülen ilmî faaliyetlerin İEF alanına yönelik en önemli katkıları olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim fetvalar pek çok yönüyle fıkıh kitaplarından, klasik ve modern ilimlerden ve alanın uzmanlarından istifade edilerek hazırlanmakta ve bu sayede alana ilmî anlamda önemli katkılar sunulmaktadır.

“Yaygın halk kitleleri ilk etapta Diyanet’i muhatap alıyor. Sorularının cevaplarını bu kurumdan bekliyor. Onların verdikleri cevapları sadra şifa olarak görüyor. Problemin çözüm merkezi orası olduğuna göre teorik altyapının orada çok güçlü olması gerekiyor. O teorik altyapı güçlendikçe de bu alana çok ciddi katkılar sunacağımı düşünüyorum.” (K7)

Kurul’un İEF alanına katkılarından bir diğeri, Kurul uzmanlarının hazırlamakla yükümlü oldukları uzmanlık tezleridir. İktisadi hayat komisyonu uzmanları hazırladıkları tezler ile bu alana ilmî anlamda katkı sunmakta ve ilgili alanda uzmanlaşmak suretiyle alanın yetkin ilim adamı ihtiyacına karşılık vermektedir.

İktisadi Hayat Komisyonu

İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu’nun DİYK’nin yeni çalışma alanları ve fetvalar üretme noktasında en aktif çalışan komisyonu olduğu ifade edilmektedir. Komisyonunda görevli uzmanların iktisadi hayat ile ilgili hemen her meseleyi sahadaki uzmanlarından öğrenmek ve istişare etmek suretiyle Kurul’a katkı sağladığı ve komisyonun hafızasının güncel tutulmaya çalışıldığı ifade edilmiştir:

“Şu an en fazla fetva üretilen, sürekli faaliyette olan ve sürekli yeni meselelerle karşı karşıya kalan komisyonlardan biri iktisadi hayat ve sağlık komisyonudur.” (K3)

“Bu uzman arkadaşlar da sizin gibi kendilerini daha çok İslam iktisadı ve finansına, iktisadi konulara endeksleyerek, hasrederek çalışmalarını devam ettiriyorlar ve bu genç arkadaşlarımız özellikle Türkiye’de olan ve iktisat-sağlık alanına ait ilgili bütün çalışmaları takip ediyorlar. Yani doktora, yüksek lisans, çalıştay, sempozyum, TV programı vs. bütün bunları tanıyorlar, değerlendiriyorlar, gelen sorular üzerine bütün bunlardan yararlanmış oluyorlar. O bakımdan orada aktif bir bölüm var diyebiliriz.” (K7)

Üyeler

DİYK, 16 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin seçiminde üç aşama söz konusudur. İlk olarak, DİB aday tespit kurulu (İlahiyat fakültesi dekanları, il ve ilçe müftüleri, imam hatipler, eğitim merkezi müdürleri gibi 300’e yakın bir kuruldur) tarafından başvuran adaylar arasından oylama ile 24 aday üye tespit edilmektedir. 24 aday üye Cumhurbaşkanlığı’na arz edilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından 12’si seçilerek kurul üyesi olmaktadır. Diğer 4 üye ise Diyanet İşleri Başkanı tarafından seçilerek yine Cumhurbaşkanına arz edilmekte ve uygun görülmesi halinde 16 üye tespit edilmiş olmaktadır.

Üyeler seçilirken her komisyon için o alanda ihtisas sahibi olanların seçilmesine yönelik herhangi bir bağlayıcı mevzuat söz konusu değildir. Ancak seçilen üyelerin profillerine bakıldığında komisyon dağılımlarının da perde arkasında dikkate alındığı ifade edilmektedir. Yasal olarak böyle bir şartın bulunmamasının herhangi bir negatif yönü olmadığını ifade eden uzman ve üyeler bu noktada en azından her komisyon için belli bir kontenjan olmasının işleyiş noktasında daha profesyonel ve daha sonuç alıcı bir yapıya kavuşulması için dikkate alınabileceğini ifade etmektedirler.

“Benim şahsi düşünceme göre de bu alanlarla ilgili bir kontenjan belirlemek gerekir. Aksi takdirde ticaretten hiç anlamayan kişiler kurul üyesi olabilir veya hep ticaretten anlayan kişiler olabilir. Bu açıdan böyle bir alan belirlemesi yapılması gerekir diye düşünüyorum.” (K2)

“Bu konuda mevzuatımızda herhangi bir düzenleme yok. DİYK’ye üye seçilirken mutlaka İslami disiplinlerin her bir alanında çalışmış olan, birikimi olan hocalarımızın tercih edilmesi burada işleyişin daha profesyonel daha sonuç alıcı olacağı düşünüülerek mutlaka bu konuda bir yaklaşım içerisinde olduklarını düşünüyorum.” (K4)

Uzmanlar

DİYK öncelikle komisyonlardaki mevcut uzman kadrosunu değerlendirerek yeni uzman alımı için karar vermekte ve başvuran adayları sınava tabi tutmaktadır. Yapılan

sınavda uzmanların temel İslam bilimleri seviyesi, yabancı dil seviyesi ve Kurul’un önemseydiği bazı ehliyetler ölçülmektedir. Uzman yardımcılığına hak kazanan adaylar öncelikle Kurul’un beş komisyonunda da çalışacak şekilde bir yıl boyunca eğitime tabi tutulmakta ve ardından iki yılda tamamlamak üzere görev alacağı komisyon ile ilgili bir uzmanlık tezi hazırlamaktadır. Tezini sunan ve başarılı olan uzman yardımcısı doktora yeterlik sınavına benzer bir sınava tabi tutulduktan sonra uzmanlığa hak kazanmakta ve ilgili komisyonda ihtisas alanına göre hizmet etmeye başlamaktadır. Uzman düzeyinde ilk alımda İEF veya başka bir alan dikkate alınmıyor olsa da özellikle bir yıllık eğitim sürecinde uzman yardımcısının ilgi duyduğu komisyon dikkate alınmaktadır (K5, K6).

Halkı Aydınlatma

DİYK’nin çalışma usul ve esasları hakkında yönetmelikte DİYK’nin temel görevi; Kur’an ve sünneti esas alarak tarihi, ilmî birikim ve tecrübeden de yararlanmak suretiyle güncel talep ve ihtiyaçlar doğrultusunda dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak olarak ifade edilmektedir. Kurul üyeleri ve uzmanları da özellikle bu noktanın üzerinde durmakta ve toplumu dinî konularda aydınlatma noktasında DİYK’nin önemini vurgulamaktadır.

“Bizim Anayasa’da belirlenmiş görevimiz, halkı dinî konularda aydınlatmaktır. Bizim zorunlu olarak yapmamız gereken budur.” (K6)

İş Birliği ve Koordinasyon

DİYK’nin yürütmüş olduğu her türlü faaliyette diğer kurum ve kuruluşlar ile iş birliği ve koordinasyon konularına olumlu yaklaştığı ve bu tavrını düzenlediği ilmî toplantı ve faaliyetlere diğer kurum ve kuruluşları her zaman davet etmek ve fetva çalışmalarında diğer görüşleri de dikkate alarak gösterdiği katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Bu noktada Kurul üye ve uzmanları aynı karşılığı göremediklerinden, DİYK’nin veya DİB’nin İEF ile ilgili düzenlenen faaliyetlerde bazen göz ardı edilebildiklerinden yakınmaktadırlar. Özellikle katılım bankacılığı işlemleri ile ilgili her bankanın kendi danışma kurulunun olmasından da kaynaklı olarak DİYK’nin kararlarının dikkate alınmadığını, bu sebeple de ikili iş birlikleri ve koordinasyon anlamında DİYK’nin akademi ile frekansının daha çok örtüştüğünü ifade etmektedirler.

“İlişkiler istenen düzeyde olmadığı gibi çok da geri seviyede. Biz birbirimizi tanımıyoruz. Paydaşların birbirini tanımaması, birçok kurumun yeni kurulmasından kaynaklanabilir. İslam iktisadi ile ilgili bölümler ve bu bölümlerin akademik çalışmaları malumunuz olduğu üzere son on yıldır bulunmaktadır. Ürünler yeni ortaya çıkıyor. Dolayısıyla ilişkiler istenen düzeyde değil. Ancak katılım bankacılığı

sektörü ile de ilişkilerimiz üst seviyede değil. Bunun sebebi, katılım bankalarının bizim çalışmalarımızdan birazcık hoşlanmamasıdır. Çünkü biz onların istediğini veremiyoruz çünkü onların yaptıklarını beğenmiyoruz. Bu noktada İslam iktisadı alanındaki akademisyenlerle daha rahat çalışabiliriz çünkü onlar daha tarafsız hareket etmekte.” (K2)

“Kurulumuz yapmış olduğu akademik ve ilmi toplantılara tüm ilahiyat fakültelerinden çalışması olan akademisyenleri çağırılmaktadır. Fakat aynı karşılığı biz görmüyoruz. Gruptan biri çağırıldığı zaman Kurul unvanıyla değil de bireysel olarak davet edilmekte, tabiri caizse gelsinler, dinlesinler yaklaşımı bulunmaktadır. Kurul’dan bu noktada bir çalışma, bir tebliğ talebi, konuşma veya müzakere talebinde bulunulmamaktadır. Biz bu konuda açıkçası rahatsızız. Biz tüm çalışmalarımıza akademik camiyayı çağırıyoruz ancak bu noktada karşılık alamıyoruz.” (K2)

Ayrıca DİYK’nin alandaki diğer kurumlar arasında her zaman denetleyici ve disipline edici, ilke ve teoriyi koruyucu bir role sahip olduğu ve dolayısıyla herhangi bir banka veya kâr amaçlı kurumla organik bir bağı ve ilişkisi söz konusu olmayıp ancak bilgi paylaşımı ve iş birlikleri düzeyinde ilişkisi olduğu da vurgulanmıştır.

“Dolayısıyla Kurul onlarla rekabet halinde değildir. Ticari açıdan bir amacı olmadığı gibi bağımsızdır da. Her zaman denetleyici ve disipline edici, ilke ve teoriyi koruyucu bir role sahip kurumun bulunması gerekir. Şu anda Kurul böyle bir rolü üstlenmektedir.” (K3)

DİYK’nin doğrudan toplumun her kesimi ve bölgesi ile ilişkisi olan nadir kurumlardan biri olduğunu ve bu sebeple İEF alanının gelişimi için yürütülecek her faaliyette DİYK dikkate alınması gereken önemli bir paydaş olduğunu K3 şöyle ifade etmiştir:

“İEF alanının gelişimi için halk tarafı ile ilgili bir meseleyi halletmek istiyorsanız yani halka ulaşmak istiyorsanız özellikle DİB’ye ulaşmanız gerekiyor. DİB bugün bir köye bir mezraya ulaşabilen nadir bir kurumdur. Dolayısıyla İslami finansal bir okuryazarlığın sağlanabilmesi için DİB’ye ihtiyaç vardır.” (K6)

Katılımcılar, DİYK ile TKKB bünyesinde oluşturulan Merkezî Danışma Kurulu arasındaki ilişkileri önemsemekte ve en azından verilen fetvalardan ve yapılan faaliyetlerden haberdar olma düzeyinde bir birlikteliğin oluşmasını arzu etmektedir. Bu minvalde en azından uzman düzeyinde bir mutabakat sağlanmış ve yeni meselelerde olabildiğince koordineli çalışma noktasında mutabık kalınarak alana azami katkının sağlanması hedeflenmiştir.

“Bu dönem DİYK iktisat komisyonu ile TKBB kurul uzmanları bir araya geldi ve bir toplantı yapıldı. Gelen sorular iki tarafı da ilgilendiriyor, o zaman bunlara cevap

verirken illa ki aynı cevapta müttelik olmamız şart değil ama en azından birbirimizden haberdar olalım, tarzında bir görüşme yapmış oldular. Yani en azından karşılıklı olarak sorulacak edilecek diye konuşuldu.” (K7)

Üst Çatı Kuruluş Olma

DİYYK, Türkiye’de resmî olarak dinî konulardaki en yüksek karar ve danışma organı olması hasebiyle hemen hemen her kesimin dikkate aldığı bir üst kuruluş olarak görülmektedir. Nitekim DİYYK’ye bir esnaftan soru geldiği gibi devletin en yüksek resmî makamlarından da soru gelmektedir. Ayrıca DİYYK hâlihazırda 39 uzman, 23 uzman yardımcısı ve 16 üye ile kurumsal bir yapıda fetva faaliyeti yürütmesi hasebiyle kendisine duyulan güven ile diğer kuruluşlara öncülük eden bir konumda yer aldığı katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır.

“Türkiye’de resmî olarak dinî konulardaki en yüksek karar ve danışma organı olan Kurulumuzun görüşleri, ekonomi ve finans alanında yapılan düzenlemeler ve geliştirilen ürünlerin sağlam bir dinî temele sahip olması açısından yol gösterici olmaktadır.” (K5)

“Şu anda 80 tane[ye yakın] uzman ve 16 tane üye kurumsal bir yapının parçasıdır. Fetvalar uzunca bir araştırma sonucunda çıkarıldığından vatandaşın bunu bilmesi bizi öne çıkarmaktadır. Bu sebeple internette de DİYYK fetvaları yer almaktadır. Hatta bu sitelerin bizden görüş sorup bunu yayınladıklarını da görmekteyiz. Farklı cemaatler, farklı meşrepler DİYYK çalışmalarından istifade etmektedir. Çok yerde bunu görmekteyiz.” (K6)

Başvuru Kaynağı

DİYYK, toplumun ve kamu kurumlarının gündemindeki meselelere yönelik bir başvuru kaynağı niteliğindedir. İktisadi olarak bir yatırım aracının yükselişi, kamunun çıkardığı kredi ve diğer iktisadi ve fıkhi yönü olabilecek her türlü konu DİYYK’nin gündemine başvuru kanalları vasıtasıyla gelmektedir.

“Eğer bir konu gündemde ise o konu ile ilgili soru sayısı o gündemde olduğu müddetçe yoğunlaşır.” (K4)

Uluslararası Konumu

DİYYK yalnızca yurt içinde değil uluslararası düzeyde de etkinliği olan bir Kurul’dur. Bu anlamda diğer uluslararası fetva kurulları ile istişare ve iş birliğini önemsemekte ve uluslararası toplantılara davet edilmektedir. DİB; Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya’daki Türk toplulukları ile ortaklaşa üç yılda bir Avrasya Şurası düzenlemektedir. Avrasya Şurası’nda oluşturulan fetva komitesine DİYYK öncülük etmekte ve komitenin

iktisadi hayata dair fetvalarını hazırlamaktadır. Ayrıca İslam İş Birliği Teşkilatı gibi kuruluşların dönemsel olarak düzenledikleri toplantılarda DİYK'nin görüşleri alınmakta ve DİYK de bu noktada katkı sağlamaktadır. Kurul üye ve uzmanları her ne kadar DİYK'nin uluslararası düzeyde de etkin bir kurum olduğunu ifade etseler de henüz istenen seviyede olmadığını (K3) ancak DİYK'nin bu anlamda ciddi bir potansiyele sahip olduğunu belirtmektedirler.

“İslam İş Birliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşların özellikle dönemsel olarak düzenlemiş oldukları uluslararası toplantılarda görüşülmesini istedikleri konular ile alakalı Kurulumuzdan görüş aldıklarını biz biliyoruz. Onlar da DİYK ile istişareyi önemsiyorlar.” (K5)

“Biz olabildiğince kendimizi dünyaya açmaya çalışıyoruz. Bu anlamda karar ve fetvalarımızın farklı dillere çevrilmesi çalışmaları var. Kısacası DİYK'nin sadece ülke içerisinde değil uluslararası düzeyde de takip edilen DİB'nin güzide bir kurulu olduğunu söyleyebiliriz.” (K5)

İEF Alanına Katkıları

DİYK temel görevi olan toplumu dinî konularda aydınlatma noktasında pek çok açıdan İEF alanına katkı sağlamaktadır. Bu noktalardan biri hazırlamış olduğu fetvalar kitabının içinde iktisadi hayata dair yer alan fetvalardır. Ayrıca iktisadi hayata dair bir el kitabı da hazırlamaktadır. Bu gibi yayın faaliyetleri, DİYK'nin İEF alanına katkılarından biridir.

“Eğer bir konu olursa o konuda bizi arayıp konuyla ilgili bilgi alıyorlar. Burada vazirlerin DİYK'nin hazırladığı *Fetvalar* kitabından istifade etmektedir. Bu kitap, uzun yılların birikimi olarak 1.000'in üzerinde fetvayı içermektedir. Bu kitabın alt başlıklarına has ayrı kitaplar da oluşturuluyor. Şu an mesela *Ticari Hayat* diye ayrı bir kitapçık hazırlıyoruz. Bunun haricinde yeni standartlar oluşturmak için çalışıyoruz.” (K6)

Halkı Aydınlatma

DİYK toplumu dinî konularda aydınlatarak iktisadi hayata dair verdiği fetvalar ile İEF alanına katkı sunmaktadır. Birçok iletişim kanalından halkın özellikle muamele alanına dair Kurul'un görüşünü alması, Kurul'un İEF alanına dair önemli bir kurumsal hafızası olduğuna işaret etmektedir.

“Biz bu görüşümüzü herkes ile paylaşıyoruz. Çünkü eğer bir karar vermiş isek bu sadece vatandaşa veya sadece tek bir kuruma verilmiş değil verildiği andan itibaren bu cevap herkes tarafından görülebilir bir cevaptır.” (K4)

“Kurulumuz, insanların dinî sorularının cevap bulabilmesini önemsemekte ve bu amaçla birçok iletişim kanalını aktif halde tutmaktadır. Kurulumuzun, günümüzde en rahat ulaşılabilen kurumlardan bir olduğunu söyleyebilirim.” (K5)

Bilgi Üretme

DİYK belli periyotlarla çalıştay, istişare toplantıları, konferanslar ve şuralar gibi toplantılar düzenlemekte ve bu toplantıları ihtiyaç halinde iktisadi meselelere hasrederek konuları detaylı biçimde alanın uzmanları ile ele almaktadır. Gerçekleştirilen ilmi toplantılar, bilgi üretme noktasında ve yayına dönüşme noktasında İEF alanına nitelikli katkı sağlamaktadır.

İEF ile İlgili Faaliyetler

DİYK, İEF alanına doğrudan veya dolaylı katkısı olacak pek çok faaliyet gerçekleştirmektedir. DİYK iktisadi hayata dair verdiği fetvalarda konuyu derinlemesine araştırmak, alanın uzmanları ile istişarede bulunarak karar vermek ve verdikleri kararların detaylı gerekçelerini sunmak suretiyle bilgi üretmektedir. Alanın yeni konularında uzman ve üye düzeyinde yapılan her çalışma İEF literatürüne önemli birer katkı olarak görülmektedir. Bu anlamda her bir uzman ve üye fetvaları İEF alanı için oldukça faydalı görmektedir.

“Bir kısa cevaplar var, bir de bunun gerekçeli kısmı var. Özellikle soru ilk defa ortaya konulmuş bir soru ise ve çok tartışmalı bir mesele ise soru ile ilgili farklı görüşler varsa, kesinlikle gerekçesi yazılır. İşte fetvaların İslam iktisat ve finansı noktasında vereceği en önemli katkı bence buradadır.” (K7)

“Çünkü orada doktrinsel bir tartışma oluyor. Felsefesi yapılmış oluyor, bir anlamda içtihat yapılıyor ve içtihadın temellendirmesi yapılıyor. Bunlar elde edildiğinde İslam iktisat ve finansı çalışanlar için yol gösterici olur.” (K7)

Kurul’un alan ile ilgili diğer faaliyetleri, düzenlediği çeşitli ilmi toplantılar ve bu toplantılar vesilesiyle yaptığı yayınlardır. DİYK’nin İEF ile ilgili sayılabilecek bir diğer faaliyeti, Kurul’da hazırlanan uzmanlık tezleridir. İktisadi hayat ve sağlık komisyonunda alanın temel problemlerine dair hazırlanan tezler kapsamlı araştırmalar olarak alana katkı sunmaktadır. Bunun yanında *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* kitabı da içerisinde barındırdığı iktisadi hayata dair fetvalar ile alanın fıkhi yönüne katkı sağlamaktadır.

Tablo 2.

DİYK'nin İslam Ekonomisi ve Finansına Yönelik Faaliyetleri

Faaliyetler	Yıl
İstişare Toplantıları	
Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-III (Kredi piyasaları, borsa, e-ticaret, altın işlemleri vd.)	2010
Banka İşlemleri, Faiz ve Faiz-Enflasyon İlişkisi, Katılım Bankası İşlemleri, Altın İşlemleri İle İlgili Dinî Sorunlar	2010
Günümüzde Helal Gıda	2011
Güncel Dinî Meseleler Toplantısı-VII (Katılım Bankalarına Ait Bazı İşlemler, Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi, TOKİ Uygulamaları ve Kira Sertifikası)	2017
Güncel Dinî Meseleler Toplantısı-X (Menkul Kıymetler Borsası ve İslami Açıdan Değerlendirilmesi)	2019
Çalıştaylar	
Değişim Aracı ve Ticari Mal Olarak Altın ve Gümüşün Alım ve Satışı	2010
Katılım Bankaları ile İlgili Bazı Problemler	2014
Konferans	
Prof. Dr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî İslam İktisadı Konferansı	

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şeri Yönetişim

Türkiye’de şeri yönetişimi sağlayan üç türde aktörden söz edebiliriz. Bunlardan ilki TKBB bünyesindeki Merkezi Danışma Kurulu, ikincisi DİB bünyesindeki DİYK ve üçüncüsü özel danışma kurullarıdır. Özel danışma kurullarını da banka içi danışma komiteleri ve bağımsız komiteler olmak üzere tasnif etmek mümkündür. Bu bağlamda katılımcılara bahsi geçen üçlü şeri yönetişime dair sorduğumuz sorularda farklı görüşleri ortaya çıkmıştır.

Üçlü Yönetişim

Katılımcıların tümü her bir aktörün farklı yaklaşıma sahip olduğunu söylemekle birlikte büyük çoğunluğu bu farklı yaklaşımları bir zenginlik olarak değerlendirmişlerdir.

“Ayrı fetva kurullarının olması lüzumsuzluk veya gereksizlik değil aksine bir zenginliktir.” (K7)

“Bu şekilde bir sistemin açıkçası doğru bir sistem olduğunu düşünüyorum.” (K2)

Yaklaşım farklarının DİYK ile Merkezî Danışma Kurulları ve özel danışma kurulları arasında keskinleştiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda uygulamanın içinde olmayla teorik düzeyde doktriner katkı verme arasındaki ayrım, görüş ve fetvaları ciddi manada etkilemektedir:

“Ben Merkezî Danışma Kurulu ve katılım bankaları fıkıh kurulları ile diğer fetva kurumları arasında teori ve pratik noktasında şöyle bir farklılık görüyorum: Bankalarda çalışan fıkıh kurulu üyeleri veya Merkezî Danışma Kurulu’nda yer alan hocalar bazı fıkhi meselelere diğerlerinden farklı yaklaşabiliyor. Bu ne demek? Mesela DİYK’deki arkadaşlar bir fıkhi meseleye daha idealist, daha ihtiyatlı veya sıkı bakabilirler. Niye? Çünkü doğrudan uygulamanın içinde değiller. Banka kurullarında çalışanlar ise uygulamanın daha çok içerisinde olduklarından verilen fetvanın nereye varacağını veya neye sebep olacağını daha yakından takip edebilmektedirler.” (K7)

Bir diğer yandan Merkezî Danışma Kurulu’nun kurumsal yapılanmasının TKBB bünyesinde olması K3 tarafından eleştirilmiştir:

“Şimdi açık söyleyeyim, bu Merkezî Danışma Kurulu’nun TKBB bünyesinde olması ideal olanı değildir. TKBB yönetim kurulu, bankaların genel müdürlerinden oluşan bir kuruldur. Yani oraya bağlı olan bir kurum ne kadar objektif olursa olsun veya bankalar kurula fiiliyatta ne kadar müdahale etmiyor olsa bile -ki öyle olduğunu ben varsayıyorum- kurumsal olarak bu uygun değildir. Hem denetlenen hem denetleyen pozisyonda bulunuyorsun. Bunun tıpkı BDDK’nin bünyesinde olması gibi düşünün.” (K3)

Fetva ve danışma kurulları olarak farklı isimlendirmelere sahip olan kurumların farklı fonksiyonlar icra ettiğine değinen K6 ise böyle bir ayrımın faaliyet alanıyla da ilgili olduğunu aktarmıştır:

“Fetva kurulu ve danışma kurulu isimlendirmelerini anlamlı buluyorum. Çünkü fetva kurulları ibadet, sosyal hayat, akait ve diğer alanların hepsine yönelik fetva veren bir makamdır. Ancak danışma kurulu genellikle sadece belirli alanlarda danışılan bir kurumdur. Dolayısıyla Türkiye’de en üst fetva kurulu DİYK’dir. Diğerleri ise belirli bir alanlara has danışma kurulu mahiyetindedir.” (K6)

Vatandaşların Kafa Karışıklığı

Katılımcılar, her bir aktörün farklı içtihatlarının olmasının halk nezdinde kafa karışıklığı oluşturduğu ve çeşitli finansal ürünlere dair güven problemine de sebep olduğunu vurgulamışlardır:

“Farklı kurullardan birinin cevaz verdiği ancak diğerinin çekimser yaklaştığı meselelerde halk açısından güven problemi yaşandığını görüyoruz. Bunu aşabilmenin yolunun da şeffaflık, istişare ve ortak çalışmalara açık olmaktan geçtiğini düşünüyorum.” (K5)

“Fıkhi açıdan bakarsak buna bir zenginlik diyebiliriz ancak vatandaş açısından baktığımızda bu bir problem. Bu, vatandaşın fıkhi açıdan derinlikli bilgisi olmadığından yani mezheplerdeki içtihat farklılıklarının kendisi açısından bir kolaylık olduğunu bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Vatandaş sadece şunu soruyor: ‘Niçin bir kurulun caiz dediğine diğeri demiyor’. Bu vatandaş açısından bir kafa karışıklığı oluşturunca.” (K6)

Bahsi geçen karışıklığın ortadan kaldırılması ve daha dengeli bir şeri yönetim için Merkezi Danışma Kurulu’nun kurumsal olarak bağımsız şekilde müteşekkili (K3), kurullar arasında istişarenin artırılması (K5), verilen fetvaların denetlenmesi (K2) ve toplumun görüş farklılıklarının bir zenginlik olduğuna dair birikiminin artırılması önerilmektedir (K7).

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de şeri yönetime dair akademik çalışmalar gerek teorik gerekse saha çalışmaları anlamında henüz istenen düzeyde değildir. Dahası uluslararası düzeyde yapılan ülke çalışmalarında Türkiye’ye dair aktarılan bilgiler yeterli düzeyde olmadığı gibi bazı çalışmalarda yer alan bilgilerin doğruluğu da tartışmalıdır. Türkiye’de 2018 yılına kadar şeri yönetim aktörü olarak merkezî danışma kurulu bulunmuyorken TKBB bünyesinde merkezî danışma kurulunun kurulmasıyla Türkiye, literatürdeki tabiriyle şeri yönetimde merkezî (*centralized*) bir hâl almıştır. Türkiye’de şeri yönetim her ne kadar bazı çalışmalarda (bkz. Fatmawati vd., 2020) esnek olarak nitelendirilse de son yaşanan gelişmelerden sonra daha ziyade ılımlı hatta sıkı kategorilerinde yer alması gerektiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda literatürde ön plana çıkarılan ve daha sağlıklı olduğu ileri sürülen merkezî yapının Türkiye açısından da dikkate alındığı ve bu yöne doğru olumlu gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Nitekim Türkiye’de hâlihazırda kurumsal düzeyde fetva verebilen üç şeri yönetim aktörü olduğu görülmektedir. Bu aktörlerden biri olan DİYK’nin kurumsal yapısı gereği bağlayıcı olmaması ve sektör ile organik bir bağının bulunmaması hasebiyle TKBB Merkezî Danışma Kurulu’ndan, herhangi bir özel kuruluş bünyesinde yer almaması ve Kurul çalışanlarının tabiri ile daha bağımsız hareket edebilmeleri hasebiyle de banka içi ve özel danışma komitelerinden ayrıldığı ve şeri yönetim unsurları açısından yalnızca fetva verilmesi kısmında yer aldığı söylenebilir. Ancak

bununla birlikte toplumun büyük bir kısmının DİYK’den görüş talep etmesi ve yıllar yılı köklü bir kurumsal yapıyı haiz olarak halkı dinî konularda bilgilendiriyor olması, katılımcıların da ifadesiyle “fetva gücü”nü ortaya koymaktadır. Fetva gücünü pekiştiren fetvalarının benimsenme düzeyinin de yüksek olması, Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasındaki önemine işaret etmektedir.

Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasındaki yerini ortaya koyduğumuz DİYK’nin İEF alanına bilgi ve fetva üreterek, halkı fıkhi noktalarda aydınlatarak ve çeşitli faaliyetler yaparak katkıda bulunduğu keşfedilmiştir. Ayrıca güçlü kurumsal yapısı ve çok sayıdaki erişim kanalıyla halk için bir başvuru kaynağı olması da İFK’lerin yapacakları faaliyetlerde önemli bir paydaşı olabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda Kurul içerisinde yer alan İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu’nun doğrudan İEF alanında faaliyet göstermesi, uzmanlarının bu alanda ihtisas yapması, Türkiye’deki İEF alanının hem teorik hem de pratik olarak gelişmesine olumlu katkılar yapacaktır.

Türkiye’de DİYK’nin, resmî bir makama bağlı olması aynı zamanda bağlayıcılık noktasında merkezi kuruldan ayrılması ile farklı bir rol üstlendiğini ve bunun da Türkiye’deki şeri yönetim mekanizmasını diğer uygulayıcı ülkelerden kısmen farklılaştırdığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda üçayaklı bir sisteme sahip olan Türkiye’de şeri yönetim mekanizmasının da kendine has bir yapısının olduğu görülmektedir.

Türkiye’de önemli bir şeri yönetim aktörü olan DİYK’nin yeri ve önemini ele aldığımız araştırmada elde edilen 5 tema ve bunlara bağlı 33 alt temayla Kurul’un şeri yönetimdeki fonksiyonları keşfedilmiştir. Bu bağlamda DİYK, fetva ve görüşlerini oluştururken daha ziyade klasik fıkıh geleneğine başvurması sebebiyle “analitik akademik tecdid” (Günay, 2019) yaklaşımını taşıyorken bazı konularda da tamamen kendine özgü bir yaklaşım sergileyerek Şeyhülislamlıktan gelen makamını hatırlatmaktadır. Çalışmamızda elde edilen bulgular ışığında DİYK’nin şeri yönetimdeki etkinliğini artırmak ve Türkiye’deki şeri yönetimin iyileştirilmesini sağlamak amacıyla aşağıda çeşitli öneriler sunulmaktadır:

- DİYK, oldukça büyük tarihsel köklere sahip olması sebebiyle özellikle toplumun neredeyse her konuda danıştığı ve âdeta başvuru kaynağı haline getirdiği bir kurumdur. Kurum içerisinde İEF’ye yönelik son dönemlerde gerçekleşen hareketliliğin devam etmesi ve katılımcıların da ifade ettiği üzere İEF alanının alt çalışma alanlarında uzmanların sayısının artırılması gerekmektedir. Örneğin; bir uzmanın hem katılım bankacılığı hem katılım sigortacılığı alanlarında çalışması yerine sadece birinde uzmanlaşması, Kurul’un İEF disiplinine yönelik ihtisaslaşmasını artıracaktır.

- Kurul üyeleri seçilirken İEF alanına yönelik resmî olarak bir uzmanlık şartı aranmamaktadır. Hâlbuki Kurul, komisyonlar marifetiyle çeşitli çalışmalar yürütmekte ve her bir komisyona üyelerden bir kişi başkanlık yapmaktadır. Dolayısıyla her bir komisyona özgü olacak şekilde Kurul üyesi uzmanlık şartının getirilmesi, DİYK'nin ilmî faaliyetlerine güç katacaktır. Bunun yanında üyelerin ilmî yeterlikleri ile beraber sektör tecrübesi vb. birtakım değerlendirme kriterleri de getirilebilir.
- DİYK, toplumun her kesimine doğrudan ulaşabilen, toplumun büyük bir kesiminin takip ettiği, sorular yönelttiği bir kurum olduğundan İEF'nin diğer aktörlerinin bu kurumla yapacağı koordinasyon, organizasyonların etkinliğini artıracaktır. K6'nın belirttiği üzere "İslami finansal bir okuryazarlığın sağlanabilmesi için DİB'ye ihtiyaç vardır" sözü tam da bu noktada önem kazanmaktadır. Topluma ulaşmak isteyen İFK'lerin DİYK ve DİB ile iş birliği sağlaması gerekmektedir.
- Türkiye'deki üçlü şeri yönetim mekanizmasındaki her bir aktörün kendisine has görev ve sorumlulukları bulunmalıdır. Bu kapsamda İEF'nin gelişimi için her bir şeri yönetim aktörü bir araya gelerek bir eylem planı hazırlamalıdır. Toplum, İFK ve diğer düzenleyici ve denetleyici kurumlar için şeri yönetim aktörlerinin sorumlulukları netleşmelidir.
- Türkiye'deki şeri yönetimin daha istikrarlı ve uluslararası örneklerde olduğu gibi kurumsal bir yapıya ulaşması için K3'ün de belirttiği üzere Merkezî Danışma Kurulu'nun bağımsız bir kurumsal yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu hem katılım finans sektörünün fıkhi standartlara erişimi için hem de Merkezî Danışma Kurulu'nun daha bağımsız çalışması için gereklidir.

Shariah Governance in Turkey: A Case Study on High Council of Religious Affairs

Ali Can Yenice

İsmail Bektaş

In recent years, Islamic finance has attracted the attention of many countries and institutions, with its annual average growth of 14-17%, where its assets reached approximately 3 trillion dollars in the year 2022. In the overall Islamic finance industry, Islamic banking is the leading sector having a 69% share, followed by innovative instruments, i.e. Sukuk (19%). The main debatable issue regarding the development of Islamic finance is the discussion that Islamic financial products do not adhere to the objectives of Islamic Shariah, i.e. variation in form and substance. In Islamic finance, many innovative products have been introduced, but concertation is only given to be Shariah compliance in form while the essence of Shariah, i.e., a substance, is missing in the majority of these products. Hence, Shariah governance plays an important role in addressing the issue of substance and form. Therefore, the focus of this study is to investigate the role of Shariah governance actors in Turkey, even though there are multiple studies that cover Shariah governance from other perspectives.

A case study approach has been used to explore the place and importance of the High Council of Religious Affairs (HCRA) in the Shariah governance mechanism in

Res. Asst., Sakarya University, ayenice@sakarya.edu.tr
Res. Asst., Sakarya University, ismailbektas@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1869-6814>
<https://orcid.org/0000-0002-4229-4583>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0668
insan & toplum, 2022; 12(4): 99-136.
insanvetoplum.org

Received: 24.09.2021
Revision: 04.02.2022
Accepted: 01.03.2022
Online First: 16.04.2022

Turkey. The main research question of our study is “What is the place of HCRA in Shariah governance in Turkey?”. Data are collected through semi-structured interviews where three board members and three board experts of the area are interviewed. While examining the opinions/fatwas of the Board with content analysis, the place of the Board in Shariah governance was discovered with five themes and 33 sub-themes.

Findings

The results of the study suggest that HCRA is the highest advisory board within the Presidency of Religious Affairs (PRA) which is one of the most established institutions in Turkey and has a vital role in Shariah governance in Turkey.

Similarly, five themes and thirty-three sub-themes related to them were discovered in this study. These themes are Access channels, fatwa, institutional dimension, contributions to Islamic economics and finance (IEF), and Shariah governance.

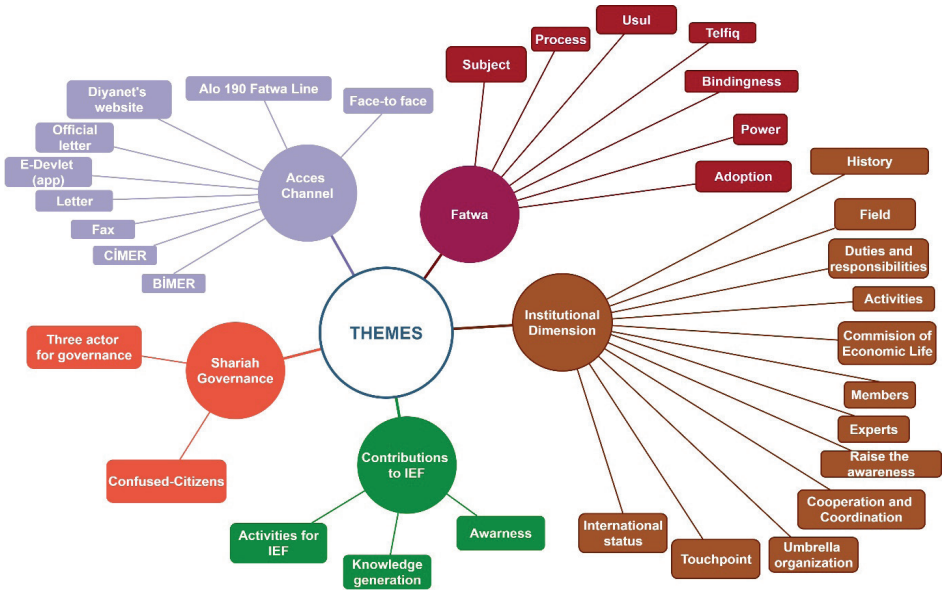

Figure 1. Findings of the Research

Source: Authors' own.

All experts agree that the HCRA is vital for society to access information. A large part of the society asks questions to the HCRA on religious issues. In addition, most of the experts emphasized that HCRA contributed to the IEF discipline by enlightening the public and organizing scientific meetings.

The statement of the P4 is noteworthy in terms of showing how many questions the HCRA receives about the agenda in Turkey:

“If any subject or any commercial issue has come to the agenda [in Turkey], it has definitely been asked to us as a question. In fact, we are informed about many issues before other institutions of the state.” (P4)

P3 summarizes the HCRA’s fatwa procedure as follows:

“In cases where we cannot solve a problem with classical fiqh, or when we do, there are blockages, difficulties, troubles, and specific necessities arise, we can get opinions from all sects.

In fact, we can benefit from other non-sectarian scholars by looking at the issues supra-sects, or we can find a new approach by making ijthihad independently on the Qur’an, Sunnah, and general principles.” (P3)

When we’re asked the experts about the central advisory board, we observed that the majority of them were against the establishment of the central advisory board within the Participation Banks Association of Turkey (PBAT).

“Now, let me be clear, it is not ideal for this central advisory board to be within the PBAT. The PBAT board of directors is a board made up of general managers of banks.” (P3)

Thus we can mention three types of actors that provide fatwa services in Shariah governance in Turkey. The first is the Central Advisory Board under the PBAT, the second is the HCRA under the Presidency of Religious Affairs, and the third is the special advisory boards. Thus, special advisory boards can be classified as internal advisory committees and are considered to be independent committees.

When it comes to literature, the discussion about Turkey’s Shariah governance is not adequate, and there is a lack of precision and clarity. There was no central advisory board as a Shariah governance actor in Turkey until 2018; with the establishment of the central advisory Board established within the PBAT, Turkey established a centralized Shariah governance framework, although the Shariah governance in Turkey is considered flexible in some studies (For example, Fatmawati et al. 2020), it has been explored that it should be moderate and even strict after the recent developments.

In light of the findings obtained in our study, various suggestions are made to increase the effectiveness of the HCRA in Shariah governance and improve the Shariah governance in Turkey.

- Due to its historical roots, the HCRA is an institution that the society consults on almost every issue and makes it a source of reference. It is necessary to continue the recent mobility within the institution regarding the IEF, and as stated by the interviewers, there is a need to increase the number of experts in the sub-study fields of the IEF. It is more effective for a specialist to specialize in only one, rather than participation banking and insurance. In that case, it will increase the expertise of the Board in the IEF discipline.
- While selecting the members of the Board, there is no official requirement for expertise in the field of IEF. However, the Board carries out various studies through commissions, and each commission is chaired by one of the members. Therefore, introducing the board member expertise requirement specific to each commission will strengthen the scientific activities of HCRA.
- Since the HCRA is an institution that is followed by a large part of the society and asked questions, the coordination of other actors of IEF with this institution will increase the organization's effectiveness. As K6 stated, "DIB is needed to ensure an Islamic financial literacy." This is the important point that the participant also expressed. IFI, which wants to reach society for more effective needs to cooperate with HCRA and PRA.
- In the tripartite Shariah governance in Turkey, each actor should have their specific duties and responsibilities. In this context, each Shariah governance actor should come together and prepare an action plan to develop IEF. The responsibilities of Shariah governance actors for society, IFI, and other regulatory and supervisory bodies should be obvious and clarified.
- For the Shariah governance in Turkey to achieve a more stable institutional structure, the Central Advisory Board must have an independent institutional structure. This is necessary both for the accession of the participation finance sector to fiqh standards and for the freer working of the central advisory institution.

Kaynakça | References

- Ahmed, H. (2011). Maqasid al-Shari'ah and Islamic financial products: A framework for assessment. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 3(1), 149–160. https://doi.org/10.1142/9789812569394_0005
- Ahmed, H. (2011). Shar'iah governance regimes for Islamic finance : Types and appraisal. *Economia Internazionale / International Economics*, 64(4), 393-412.
- Alam, M. K., Mustafa, H., Uddin, M. S., Islam, M. J., Mohua, M. J., & Hassan, M. F. (2020). Problems of Shariah governance framework and different bodies: An empirical investigation of Islamic banks in Bangladesh. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(3), 265–276. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no3.265>
- Alam, M. K., Rahman, M. M., Islam, F. T., Adedeji, B. S., Mannan, M. A., & Sahabuddin, M. (2021). The practices of Shariah governance systems of Islamic banks in Bangladesh. *Pacific Accounting Review*, 33(4), 505–524. <https://doi.org/10.1108/PAR-10-2020-0195>
- AlQassar, A. B., & Ahmed, H. (2021). Regulatory regimes for Shariah governance: A framework of assessment and analysis. *Journal of Banking Regulation*, 0123456789. <https://doi.org/10.1057/s41261-021-00153-5>
- Ayedh, A. & Echchabi, M. A. (2015). Shari'ah supervision in the Yemeni Islamic banks: A qualitative survey. *Qualitative Research in Financial Markets*, 7(2), 159-172.
- Azid, T., & Alnodel, A. A. (2019). Determinants of Shari'ah governance disclosure in financial institutions: Evidence from Saudi Arabia. *International Journal of Ethics and Systems*, 35(2), 207–226. <https://doi.org/10.1108/IJOES-07-2018-0111>
- Bankaçılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Kurul Kararı*, <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/belgeler/BDDK-Kurul-Karari.pdf> adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- BNM. (2019). Bank Negara Malaysia (Shariah Governance). <https://www.bnm.gov.my/documents/20124/761679/Shariah+Governance+Policy+Document+2019.pdf> adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. B. S. Bütün ve M. Demir (Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (t.y.). *Kurul*. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Kurul> adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Dinç, Y. (2016). Katılım bankalarının danışma kurullarının kurumsal yönetim unsuru olarak değerlendirmesi. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi (İEPD)* 2(2), 83-103.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uygulama Genelgesi (2019), <https://bit.ly/363jGiu> adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Pub. L. No. 633 (1965). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.633.pdf> adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Esen, A. & Karabacak, S. (2014). National shariah boards: Global applications and the case of Turkey. *Afro Eurasian Studies*, 3(2), 5-16.
- Fatmawati, D., Ariffin, N. M., Abidin, N. H. Z., & Osman, A. Z. (2020). Shariah governance in Islamic banks: Practices, practitioners and praxis. *Global Finance Journal*, June, 100555.
- Grassa, R. (2013). Shariah supervisory system in Islamic financial institutions: New issues and challenges: A comparative analysis between Southeast Asia models and GCC models. *Humanomics*, 29(4), 333-348.
- Günay, H. M. (2019). Süreklilik ve değişim bakımından fıkıh mirasımıza yönetsel yaklaşımlar. *Modern Çağda Fıkıhın Anlam ve İşlevi* içinde. Ensar Neşriyat.
- Güney, N. (2015). İslami finasta şeri yönetim uygulamaları ve konuyla ilgili tartışmalara genel bir bakış. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 2(2), 45-69.

- Hamza, H. (2013). Sharia governance in Islamic banks: Effectiveness and supervision model. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(3), 226-237.
- Hasan, A. N., Abdul-Rahman, A. & Yazid, Z. (2020). Shariah governance practices at Islamic fund management companies. *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11(2), 309-325.
- Islamic Financial Services Board, *Guiding principles on Shari'ah governance systems for institutions offering Islamic financial services*, <https://bit.ly/3EbYxPG> adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İSEDAK. (2018). *Ulusal ve küresel İslami finans mimarisi: İslam ülkeleri için sorunlar ve muhtemel çözümler*, M. Özdemir (Ed.). İSEDAK.
- Jan Wasim, S. M., Othman Bin, A. A. & Farooq, W. (2021). Regulatory arrangement for shariah governance practice of Islamic banking Institutions in Pakistan: Issues and challenges. *Hittit İlahiyat Dergisi*, 20(1), 167-194.
- Kamaruddin, M. I. H., Hanefah, M. M., Shafii, Z., Salleh, S., & Zakaria, N. (2020). Comparative analysis on Shariah governance in Malaysia: SGF 2010, IFSA 2013 and SGPD 2019. *Journal of Public Administration and Governance*, 10(1), 110. <https://doi.org/10.5296/jpag.v10i1.16157>
- Karbhari, Y., Alam, M. K., & Rahman, M. M. (2020). Relevance of the application of institutional theory in Shariah governance of Islamic banks. *PSU Research Review*, 5(1), 1-15. <https://doi.org/10.1108/prr-05-2020-0015>
- Kartal, M. T. (2019). Katılım bankacılığında danışma komiteleri: Faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyuma ilişkin tebliğ (tebliğ) üzerine bir inceleme. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93-108.
- Masruki, R., Hanefah, M. M. & Dhar, B. K. (2020). Shariah governance practices of Malaysian Islamic banks in the light of shariah compliance. *Asian Journal of Accounting and Governance*, 13, 91-97.
- Noordin, N. H., & Kassim, S. (2019). Does Shariah committee composition influence Shariah governance disclosure?: Evidence from Malaysian Islamic banks. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 10(2), 158-184. <https://doi.org/10.1108/JIABR-04-2016-0047>
- Özdemir, M., & Aslan, H. (2017). *Türkiye'de islami finansın dönüşümünün ekonom politiği. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA),Yay. No: 85.*
- Ridwan, R. & Mayapada, A. G. (2020). Does sharia governance influence corporate social responsibility disclosure in Indonesia Islamic banks? *Journal of Sustainable Finance and Investment*, 1-20.
- Sencal, H. (2017). *Essays on the shari'ah governance system in Islamic banks: Disclosure performance of shari'ah boards and historical evolution of the roles of shari'ah scholars*. Doktora tezi. Durham Üniversitesi.
- Tabash, M., Alam, K. & Rahman, M. (2020). Ethical legitimacy of Islamic banks and Shariah governance: Evidence from Bangladesh. *Journal of Public Affairs*. <https://doi.org/10.1002/pa.2487>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (1999). *Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. İ. Günbay (Ed.). Nobel Yayınları.